

L'Islam

Antoni Segura i Mas

P08/04118/01078

Universitat Oberta
de Catalunya

www.uoc.edu

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Predicació i vida del Profeta a l'Aràbia preislàmica	
L'Alcorà	7
1.1. L'Aràbia preislàmica.....	7
1.2. Predicació i vida del Profeta.....	9
1.3. L'Alcorà.....	11
2. El dogma i els cinc pilars de l'islam.	
Política i religió: la llei islàmica	13
2.1. Dogma i pràctica religiosa.....	13
2.2. El Fiqh i la Xara o llei islàmica.....	15
3. Sunnites i xiïtes. Les escoles jurídiques. Les confraries	18
3.1. Les branques de l'islam: sunnisme, xiïsmes i kharigisme.....	18
3.2. Les escoles jurídiques	21
3.3. La mística musulmana: el sufisme i les confraries	22
4. L'expansió de l'islam	24
4.1. La primera expansió i el Califat omeia.....	24
4.2. El Califat abbàssida i els orígens de l'Imperi Otomà	27
4.3. La segona expansió de l'islam.....	31
Resum	33
Activitats	35
Exercicis d'autoavaluació	35
Solucionari	37
Glossari	37
Bibliografia	38

Introducció

L'islam comparteix amb el judaisme i el cristianisme punts de contacte evidents (principis, profetes, fonts d'inspiració i textos o transmissions orals) i constitueix la tercera gran religió monoteïsta. Va sorgir al començament del segle VII a la península Aràbiga, on Déu (Al·là), per boca de l'àngel Gabriel, va revelar al profeta Mahoma (Muhammad) el Llibre sagrat (Alcorà), que conté tots els principis bàsics i els ensenyaments que són necessaris al creient (*musulmà*, 'persona que se sotmet a Déu') per a la seva salvació espiritual i l'organització de la vida terrena.

Així doncs, l'islam és una doctrina que abasta al mateix temps allò que nosaltres entenem per religió i allò que entenem per política. És una llei, una regla de vida que compromet tots i cadascun dels membres de la comunitat dels creients (Umma). Per aquesta raó, la prèdica de Mahoma va forjar un Estat regit per principis religiosos que ben aviat s'estengué i conformà un Imperi. Aquest, si bé ha perdut la cohesió política, encara manté els poderosos vincles de la unitat cultural i religiosa.

És el propòsit d'aquest mòdul seguir el curs dels esdeveniments que conduïren a la formació del món àrab: el sorgiment de l'islam (segle VII), les seves característiques principals i la seva primera expansió fins els inicis de l'Imperi Otomà (segle XVI).

Objectius

En la redacció d'aquest text ens hem fixat els objectius següents:

- 1.** Descriure el context religiós i històric en què es va produir la revelació i la predicació de Mahoma, origen del sorgiment de l'islam.
- 2.** Analitzar els fonaments principals (Llibre sagrat, dogma i pràctica religiosa i jurídica) de l'islam, tenint en compte que es tracta de la tercera gran religió monoteista.
- 3.** Discernir les causes i els efectes de la lluita pel poder polític esdevinguda després de la mort del Profeta, fent especial esment de les escissions religioses que se'n derivaren i de llur importància i implantació actuals.
- 4.** Conèixer les diferents escoles jurídiques islàmiques, els moviments místics (sufisme) i el fenomen de les confraries.
- 5.** Explicar breument l'expansió política i religiosa de l'Islam (Califat omeia), el procés de consolidació i fragmentació política posteriors (Califat abbàsida) i els orígens de l'Imperi Otomà.
- 6.** Oferir els trets principals de la segona expansió religiosa de l'islam.

1. Predicació i vida del Profeta a l'Aràbia preislàmica. L'Alcorà

En aquest apartat coneixerem les circumstàncies històriques i religioses que van fer possible el sorgiment de l'islam i també la vida i obra del personatge que catalitzà el potencial polític de la nova religió.

1.1. L'Aràbia preislàmica

Al segle VI, la **península Aràbiga** era una immensa regió (de tres milions de quilòmetres quadrats) dominada per un desert on intermitentment sorgien oasis, centres de culte i activitats urbanes i comercials.

Limitava al nord amb les riques valls del Jordà i sobretot del Tigris i de l'Eufrates —punts de destí i referència obligada pel trànsit de caravanes—, on la pràctica de l'agricultura i el caràcter sedentari de la població havia donat lloc a l'aparició de poders centrals forts des de l'Antiguitat. Al sud-oest es trobaven les valls del Iemen i del Hadramawt —l'Aràbia feliç dels clàssics—, on els conreus preciosos (mirra, encens) i el comerç a través de la Mar Roja amb la Mediterrània, l'Índia i l'Etiòpia cristiana havien forjat una societat sedentària i regnes de referències mítiques, com el regne de Saba.

El **desert** estava habitat fonamentalment per tribus àrabs, bé nòmades (beduïns), dedicats a la ramaderia, bé sedentaris, agricultors i comerciants que habitaven en oasis. En moments d'escassetat i de crisi, les ràtzies constituïen una alternativa a les activitats econòmiques tradicionals i eren freqüents els conflictes entre les tribus del desert. Les **relacions tribals**, basades en la solidaritat de clans i famílies i en la defensa de la tribu, determinaven l'estructura social del desert i, en menor mesura, dels centres urbans, on l'acció dissolvent del comerç havia començat a esquarterar la solidaritat tribal.

A la **ciutat**, les relacions mercantils i les desigualtats socials derivades de l'enriquiment que proporcionaven aquests intercanvis tendien a desplaçar les antigues relacions i a configurar noves aliances no basades en el sistema tribal. 🚫

Els dos centres de població sedentària més importants eren **la Meca** i **Yatrib** (més tard **Medina**), que continuava sent un veritable oasi on es cultivaven cereals i dàtils.

Lectures complementàries

Un dels millors estudis sobre la complexitat de les relacions en el món islàmic i al mateix temps una clara exposició dels aspectes religiosos és:

Bausani, A. (1988). *El Islam en su cultura*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.

Consulteu també:

Diversos Autors. (1994). *L'Islam d'avui, de demà i de sempre*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

En canvi, la Meca havia esdevingut un important centre comercial i lloc de peregrinació. La situació a cavall de dos grans imperis en declivi —Pèrsia i Bizanci—, enfrontats per llarguíssimes guerres (del 540 al 629) que feien impracticables les comunicacions per l'Eufrates i la Mar Roja, afavorí la ruta comercial que passava per la Meca i contribuí al seu desenvolupament.

Els habitants de la península Aràbiga del segle VI creien en els **yinns**, potències ocultes o genis sobrenaturals que es barrejaven estretament amb la vida dels homes i els quals convenia afavorir amb sacrificis i ofrenes. També veneraven els cossos celestes i diverses divinitats que sovint hom pensava que habitaven en pedres que eren objecte de culte. A més, compartien centres de peregrinació —els santuaris— i fins i tot un calendari en virtut del qual certs mesos de l'any eren considerats sagrats i de treva entre les tribus i se celebraven festes i fires que convocaven grans masses de gent.

L'aliança del comerç i la religió afavoria els intercanvis i les peregrinacions, especialment al santuari de la **Kaaba** a la Meca, el més important i conegut de la península. Allí es venerava la denominada **Pedra Negra** —peça d'origen desconegut encastada en un dels murs de la Kaaba— i diverses divinitats entre les quals destacaven Hobal, senyor del tro, de la pluja i de l'arc de Sant Martí; al-Lat, deessa de la fecunditat; al-'Uzza, deessa de l'amor i la fecunditat; i Manat, divinitat de la sort i la felicitat que regeix el destí dels homes. La reunió d'un déu originari i senyor de la Kaaba —Hobal— i de tres deesses s'explica probablement pel costum d'afegir al déu propi el de les tribus amigues per tal d'afavorir-ne les relacions.

Al mateix temps, però, diverses circumstàncies auguraven canvis respecte al fenomen religiós: en alguns oasis vivien tribus àrabs convertides al judaisme —a Yatrib i el Iemen existien comunitats d'origen jueu que conservaven la seva religió—; a les fires hi arribaven mercaders i monjos cristians; i sobretot el comerç havia posat en contacte els habitants de la península amb els països circumdants de doctrina monoteïsta: Bizanci, Egipte i Etiòpia, cristians, i Pèrsia, que conservava la mil·lenària religió predicada pel mag Zaratrusta entre el 660 i el 580 a.C. Tot això explica que alguns àrabs, sense ser ni jueus ni cristians, observessin ja una clara tendència al monoteïsmes. Eren els denominats **hanif**.

La religió de l'Aràbia preislàmica

“L'àrab de començament del segle VII se'ns presenta com una combinació de tradicions antigues i primitives amb tendències unificadores, tant a escala humana com divina. A l'esperit anàrquic de les tribus s'oposa la necessitat d'aprovisionar-se amb el comerç que els facilita llocs de trobada per celebrar les fires i els cultes. A la multitud de déus s'oposa la semblança dels cultes... S'afegeixen, a més, les influències estrangeres que havien provocat experiments d'organització política i havien introduït concepcions de

les religions més evolucionades dels mons bizantí o iranià. Calia que sorgís una personalitat poderosa que pogués interpretar aquestes necessitats, aquestes tendències..., que sabés agrupar-les en un feix convergent, perquè el canvi, tan silenciosament esperat, esdevingués realitat”.

M. Gaudefroy-Demombynes, *Mahoma* (1990, pàg. 50) [traducció no literal].

1.2. Predicació i vida del Profeta

Mahoma (Abu-l-Qàssim Muhammad ibn Abd-Al-lah ibn Abd-al-Muttàlib ibn Hàixim) va nèixer a la Meca al voltant de l'any 570, coincidint amb la invasió del territori de la ciutat pel monarca cristià d'Etiòpia. Era fill d'una família de comerciants del clan dels haiximites, de la poderosa tribu dels quraixites, els quals dominaven la ciutat i les principals rutes comercials de la península Aràbiga. El seu pare va morir poc després del seu naixement i la seva mare quan tenia sis anys. El petit orfe fou adoptat pel seu avi, que moria dos anys més tard, i definitivament pel seu oncle Abu Tàlib, qui el va introduir en el món del comerç incorporant-lo als seus viatges juntament amb el seu fill Alí (futur gendre del Profeta).

En aquests viatges a Síria, sembla que Mahoma entrà en contacte directe amb les dues grans religions monoteistes del Pròxim Orient. Molt aviat, la seva capacitat i honestat en els negocis el convertiren en l'home de confiança d'Abu Tàlib i li atorgaren una reputació merescuda. A l'edat de vint-i-cinc anys, es casà amb una vídua molt rica quinze anys més gran que ell, Jadiya, que li havia confiat les seves caravanes. Corria l'any 595 i, per primera vegada, Mahoma, que havia destacat com un home pietós i preocupat per les qüestions religioses, gaudia d'una posició econòmica confortable.

A l'edat de quaranta anys inicia les seves experiències místiques retirant-se a meditar i pregar al mont Hira, prop de la Meca. D'acord amb la tradició musulmana, allà rep per primer cop i de boca de l'àngel Gabriel la paraula de Déu: “No hi ha més Déu que Al·là i Mahoma és el seu profeta”. Mahoma confia aquestes primeres experiències a la seva esposa Jadiya i cap el 613 comença la seva predicació a la Meca en cercles reduïts: els primers conversos foren els seus familiars més pròxims.

Mahoma predicà la falsedat de les divinitats i els ídols venerats pels àrabs, la unitat de Déu i la solidaritat de la comunitat dels creients (l'*Umma*), que anteposa a qualsevol altra solidaritat, inclosa la tribal. Fonamentalment era un missatge dirigit als sectors més pobres de la població, la qual cosa irrità i molt l'oligarquia de la Meca, que va veure perillar el seu poder (oposat a la submissió a Déu i a les ensenyances del seu Profeta), el seu estatus, el comerç i el negoci de les peregrinacions. La situació de Mahoma a la Meca es tornà cada cop més compromesa i el 619 la mort del seu oncle Abu Tàlib i, en especial, de la seva

Lectures complementàries

Una obra clàssica molt útil com a introducció a la vida del Profeta, l'ambient religiós de l'Àrabia preislàmica i la configuració de l'islam com a religió, llurs dogmes i preceptes religiosos però també socials i polític és:

Gaudefroy-Demombynes, M. (1957). *Mahoma*. Madrid: Akal, 1990.

La biografia del Profeta es pot completar amb obres més recents:

Andrae, T. (1994). *Mahoma*. Madrid: Alianza.

Delcambre, A.M. (1990). *Mahoma, la voz de Alá*. Madrid: Aguilar.

Mahoma pregant davant la Kaaba.

esposa Jadiya precipitaren la seva sortida de la ciutat. L'any 622, Mahoma i els seus deixebles s'acullen a l'hospitalitat dels habitants de l'oasi de Yatrib —els quals havien sol·licitat l'arbitratge del Profeta per dirimir algunes desavinences internes—, que des de llavors rebrà el nom de Medina, la ciutat del Profeta.

L'establiment de Mahoma a Medina el 622 es coneix com l'any de l'**Hègira** ('emigració'), l'any en què comença el calendari musulmà.

El calendari musulmà i el calendari gregorià

El calendari musulmà comença el 16 de juliol de 622, inici de l'Hègira. Els musulmans es regeixen pel calendari lunar, que comprèn dotze mesos de 29 o 30 dies i té onze dies menys que el calendari solar gregorià que utilitzem nosaltres.

Per passar d'un calendari a un altre, caldrà realitzar les següents operacions:

1) del calendari musulmà al calendari gregorià: es multiplica per 0,97 (relació entre l'any lunar i l'any solar) i s'hi afegeix 622:

$$1421 = (1421 \times 0,97) + 622 = 2000$$

2) del calendari gregorià al calendari musulmà: es resta 622 i es divideix per 0,97:

$$2000 = (2000 - 622) : 0,97 = 1421$$

A Medina, Mahoma no solament mostrà aptituds religioses sinó també polítiques. Així, a més de prosseguir la predicació de la veritat revelada, establí aliances amb tribus jueves i àrabs —que de vegades foren segellades amb matrimonis; després de la mort de Jadiya, Mahoma prengué fins un total de deu esposes—, i enfortí políticament la solidaritat de l'Umma.

Poc a poc, la comunitat de creients de Medina es va fer més nombrosa i, sota el lideratge religiós i polític de Mahoma, la ciutat acabà esdevenint el primer Estat musulmà. Això comportà una creixent rivalitat amb la Meca i les **tribus jueves** de diferents oasis, que rebutjaren convertir-se a la nova religió i s'aliaren amb la Meca.

Al voltant de l'any 630, Mahoma, conquerida definitivament la Meca, es dirigí a la Kaaba i, després d'ordenar la destrucció dels diferents ídols, consagrà el santuari com a "Casa de Déu" i donà una nova interpretació als antics símbols mentre proclamà que "Déu és el més gran". Dos anys més tard, tornà a la Meca i visità la Kaaba, on va realitzar tot un seguit de cerimònies (féu les ablucions de purificació, es cobrí amb una túnica de roba blanca sense costures que simbolitzava la igualtat dels musulmans davant de Déu, donà set voltes a la Kaaba...) que encara ara són utilitzades en els rituals de la peregrinació.

Poc després es traslladà de nou a Medina, on va morir el 8 de juny de l'any 632, en braços de la seva esposa Aisha, filla d'Abu Bakr, el qual esdevingué el primer califa.

El rebuig de les tribus jueves...

... a convertir-se a la nova religió i la seva aliança amb la Meca comportarà que, des de llavors, la pregària deixi de fer-se en direcció a Jerusalem, que, no obstant això, seguirà essent la tercera ciutat santa de l'Islam, després de la Meca, que és la nova direcció d'orientació de la pregària, i Medina.

La predicació de Mahoma havia durat vint anys i a la seva mort deixà una nova religió totalment consolidada i en ràpid creixement i un Estat musulmà que conegué una forta expansió després d'unificar les tribus àrabs de la península Aràbiga.

1.3. L'Alcorà

Després de la mort del Profeta, el conjunt de les revelacions que havia predicat fou recollit pels seus deixebles i classificat en capítols o sures: és l'Alcorà ('recitació'), el llibre sagrat dels musulmans.

L'Alcorà consta de 114 sures encapçalades per la frase ritual "En nom de Déu, el Clement, el Misericordiós". Cadascuna té un títol propi, conté el text d'una revelació i és constituïda per un nombre variable de versicles que oscil·la entre un mínim de 3 i un màxim de 268. El total de versicles de l'Alcorà és de 6.211 o 6.243, segons les interpretacions. A més, hom diferencia les sures corresponents a revelacions rebudes a la Meca (86) de les rebudes a Medina. Les sures de la Meca acostumen a ser curtes, místiques i adreçades contra els perills del paganisme. En canvi, les sures de Medina són força més llargues i tracten en detall aspectes de la Llei de Déu que fan referència a qüestions espirituals i també a la forma de regular les relacions entre els membres de l'Umma (contractes, repartiment de l'herència, convivència familiar, etc.) i amb els enemics dels creients. ❗

Què és l'Alcorà?

"L'Alcorà és al mateix temps una summa teològica que exposa el dogma, un codi jurídic i social, un tractat de moral i un manual de vida quotidiana".

P. Balta, *El Islam* (1996, pàg. 29).

El text definitiu de l'Alcorà fou fixat en època del tercer califa, Uzman (644-656), entorn de l'any 652. Les sures, tret de la primera (denominada Al-Fatiha, 'introducció' o 'obertura'), s'ordenen per extensió (de la més llarga a la més curta) i no pas per l'ordre cronològic en què foren revelades. El text és d'una gran bellesa literària i fonètica (els creients aprenen de memòria l'Alcorà, sempre en àrab, i el reciten amb una particular entonació), la qual cosa demostra, segons els musulmans, que és un text literalment dictat per Déu (Mahoma era analfabet) i que, per tant, cal recitar-lo sempre en àrab, perquè és la paraula mateixa de Déu.

L'Alcorà i l'art islàmic

"L'Alcorà també constitueix la clau de l'art islàmic. Molts exemplars del Llibre són grans obres d'art, amb una cal·ligrafia àrab sublim en un paper fet a mà magnífic i amb unes cobertes de cuir i tanques de ferro molt decoratives. L'Islam clàssic prohibeix l'art figuratiu, especialment la representació d'imatges d'Al·là i dels profetes; l'art decoratiu,

La unitat de Déu...

... constitueix el fonament de la religió islàmica, com expressa una coneguda cita alcorànica: "No hi ha més Déu que Al·là i Mahoma és el seu profeta".

Pàgina decorada de l'Alcorà.

sorprenentment bell, que trobem en moltes mesquites es basa en gran mesura en la cal·ligrafia àrab, convertida en dissenys que repeteixen passatges del Llibre”.

P. Horrie; Ch. Chippindale, *¿Qué es el Islam?* (1990, pàg. 32-33).

L'Alcorà és per als musulmans la Paraula mateixa de Déu i la base fonamental i indiscutible de la seva religió.

Segons Anne Marie Delcambre:

“L'Alcorà indica al musulmà tot allò que ha de creure, els dogmes, i tot allò que ha de fer, la Llei, tant en les seves relacions amb Déu com en les transaccions amb els altres”.

A.-M. Delcambre, “Naissance de l'Islam”, a P. Balta (1991). *Islam. Civilisation et sociétés* (pàg. 36). París: Rocher [traducció no literal].

De fet, tots els dogmes de l'islam es fonamenten en un d'essencial: creure en un sol i únic Déu. La rotunditat del principi monoteista s'adreçava contra el paganisme de les tribus de l'Aràbia preislàmica i també contra la doctrina cristiana de la Trinitat, que era considerada com una forma de politeisme.

2. El dogma i els cinc pilars de l'islam. Política i religió: la llei islàmica

És indispensable conèixer les bases de la religió musulmana per a comprendre la seva influència en la societat àrab i, posteriorment, en el món islàmic. Esdevé, doncs, essencial entendre la profunda relació entre política i religió que caracteritza l'Islam.

2.1. Dogma i pràctica religiosa

Com acabem de veure, la **unicitat de Déu** és el primer dogma de l'islam i el fonament de tots els altres. Així, per fer-se musulmà n'hi ha prou amb proclamar davant de dos testimonis la fe en un sol Déu tot dient: “No hi ha més Déu que Al·là i Mahoma és el seu profeta”.

El segon dogma fa referència a l'obligació de creure en els **profetes** i en els **llibres** revelats o **sagrats** (Torà i Evangeli). Els principals profetes són Adam —que, segons la tradició, va fundar el santuari de la Kaaba—, Noè, Abraham (Ibrahim) —que va reconstruir la Kaaba destruïda pel Diluvi—, Moisès (Musà), David, Salomó (Sulaymàn), Lot, Josep (Yusuf), Jonàs, Elies, Job, Joan i Jesús (Isa). Lògicament, l'últim i el més gran dels profetes és Mahoma, car fou a ell a qui Déu va confiar la totalitat de la revelació, i el més gran dels llibres revelats és l'Alcorà, el qual conté la revelació completa de la Paraula divina.

Tot musulmà ha de creure també en els **àngels** i en el **Judici Final**. Els àngels més populars i coneguts són Gabriel, Miquel, Israïl —que tocarà la trompeta el dia del Judici Final— i Azraïl —l'arcàngel de la mort—. Satanàs és un àngel rebel que ha desobeït Déu. Tot creient és acompanyat al llarg de la seva vida per dos àngels que anoten totes les seves accions.

Mahoma va insistir repetidament en el Judici Final. També diverses sures de l'Alcorà en parlen. La tradició ha anat posant els detalls:

“Les criatures restaran dempeus en presència de Déu, nues, abrasades per un sol ardent, amarades de suor, cada una amb el llibre de les seves accions, que seran pesades en una balança... [Després,] hauran de travessar un pont suspès entre l'infern i el paradís... [Llavors,] es produirà la intercessió de Mahoma i només aniran a l'infern aquells que hi han de romandre eternament. L'infern és el foc, la foguera, el suplici permanent. L'aliment serà de foc; la beguda, de foc; els vestits, de foc... [El] jardí [és el paradís que] simbolitza el somni del beduí. Entre les delícies que hom espera trobar, citarem les hurís, joves de grans ulls que es troben a disposició dels elegits dels paradís i que, no obstant, romanen sempre verges! Al plaer dels sentits amb aquestes criatures meravelloses cal afegir el plaer de la taula: fruits suculents, rierols d'aigua amb gingebre, rius de llet, de mel purificada i vi”.

A.-M. Delcambre, *L'Islam* (1990, pàg. 20-21) [traducció no literal].

Lectures recomanades

Una bona síntesi i una recopilació excel·lent de treballs de diferents autors resulten molt útils per a conèixer els orígens i l'expansió de l'islam i per a les qüestions relacionades amb el dogma i la pràctica, els cismes, el sufisme i les confraries. El primer llibre inclou una cronologia —des del naixement del Profeta fins a 1995— molt completa i el segon les biografies d'importants personatges musulmans del segle XX (científics, ideòlegs, polítics, etc.):

Balta, P. (1993). *El Islam*. Barcelona: Salvat, 1996.

Balta, P. (dir.) (1991). *Islam. Civilización y sociedades*. Madrid: Siglo XXI, 1994.

Les **fonts teològiques** de l'islam no s'esgoten amb l'Alcorà; les revelacions es complementen amb els hadits i la Sunna. Els **hadits** són relats curts que tracten de les paraules, els fets, els consells i les relacions del Profeta amb els seus companys segons testimonis directes. Tanmateix, la proliferació d'hadits que feien referència a la vida de Mahoma en els anys posteriors a la seva mort va obligar a diferenciar els autèntics dels apòcrifs. Això va portar els ulemes, estudiosos de l'Alcorà, a investigar sobre la fiabilitat dels testimonis per tal d'escatir els hadits vertaders. El conjunt de recopilacions d'hadits considerats correctes pels especialistes rep el nom de **Sunna** (Tradició) i té un caràcter normatiu complementari de l'Alcorà. Destaca la recopilació del persa Al-Bujari (810-870), que és una de les més venerades i consultades. 🗨️

La proliferació d'hadits...

... que seguí la mort del Profeta responia sovint a motivacions polítiques diverses. Això ha portat a Muammar al-Gaddafi a no reconèixer la Sunna com una font bàsica per a l'islam, car ni la tradició ni els experts poden avui dia distingir entre els hadits vertaders i els apòcrifs. Per al dirigent libi l'única font digna de crèdit és l'Alcorà, és a dir, la paraula d'Al·là per boca del seu profeta Mahoma.

Cal destacar que hom considera la **Sunna** una font de dret. Els hadits que conté descriuen —de forma idealitzada— la vida del Profeta i de la comunitat de creients de Medina i s'han convertit en una referència de conducta i d'acció social, religiosa i política per als musulmans d'arreu del món en el decurs dels temps.

La **Llei** —emanada directament de l'Alcorà— estableix també allò que, superada la pubertat, tot musulmà ha de fer per a complir amb els preceptes de la seva fe. Són obligacions de caràcter religiós i social que es coneixen com els cinc “pilars” (**arkam**) de l'islam:

1) La **professió de fe** (shahada). És també un acte de conversió (“No hi ha més Déu que Al·là i Mahoma és el seu profeta”) que es repeteix ritualment en les pregàries de la vida quotidiana i en la peregrinació a la Meca. La professió de fe porta implícita l'acceptació de tots els altres dogmes de l'islam: els Llibres Sagrats, els profetes, els àngels i el Judici Final.

2) La **pregària** (azalà). Es fa cinc vegades al dia (alba, migdia, tarda, capvespre i nit), prostrant-se (descalç i damunt d'una petita estora) en direcció a la Meca després de purificar-se amb aigua (o amb sorra neta al desert). Ve precedida d'una crida preceptiva a la pregària que fa des del minaret el muetzi. Els divendres l'oració és en comú a la mesquita i al matí l'imam o ulema dirigeix un sermó als fidels.

3) El **dejuni** (saum) del Ramadà (el novè mes lunar) implica no ingerir cap aliment (sòlid o líquid, inclosa l'aigua) ni fumar ni tenir relacions sexuals fins que es pon el Sol. Estan dispensats els malalts, els nens i els viatgers.

4) La **peregrinació a la Meca** (hajj). Com a mínim, hom ha de viatjar-hi un cop a la vida si disposa de prou recursos econòmics. Un cop arribats a la Meca els peregrins realitzen tot un seguit de cerimònies que s'inspiren en la darrera peregrinació del Profeta l'any 632.

Principals festes litúrgiques musulmanes

Les principals festes litúrgiques musulmanes són quatre: la commemoració del naixement del Profeta, que se celebra el dotzè dia del tercer mes de l'any musulmà; el mes del Ramadà, el mes novè; la festa de la fi del Ramadà, que se celebra el primer dia del desè mes; i la festa del sacrifici de l'anyell, el desè dia del dotzè mes. Aquesta darrera celebració coincideix amb els sacrificis d'animals que fan els peregrins arribats a la Meca en record de l'anyell que va sacrificar Abraham en substitució del seu fill Isaac.

5) L'**almoïna** (zakat). Més que una almoïna és una mena de sistema de solidaritat econòmica destinat a ajudar els pobres de la comunitat o a finançar determinades empreses d'interès col·lectiu.

A més dels cinc arkam, hom destaca una altra creença de l'islam, la **jihad** —terme traduït sovint de forma errònia i exclusiva per guerra santa—, que significa 'esforç' i es refereix fonamentalment a l'afany de tot bon musulmà per vèncer les passions interiors i les temptacions del món. El creient ha de lluitar, esforçar-se dia a dia per a complir les seves obligacions i mantenir-se en el camí que el conduirà a la salvació: és la **gran jihad**. En canvi, la **petita jihad** sí que fa referència a la lluita menada pels musulmans contra els pobles veïns en els orígens de l'expansió de l'islam.

Àdhuc en aquest cas té un sentit de lluita legal i defensiva, puix que es refereix al deure de tot musulmà de defensar l'islam. És obvi, però, que en l'islam medieval va perdre sovint aquest caràcter merament defensiu i passà a designar la conquesta i la conversió de pobles no musulmans. 🕒

Mesquita de Qairouan, Tunísia.

Alguns autors defensen que la jihad és el **sisè pilar** de l'islam en la mesura que l'esforç requerit per a obtenir la salvació també forma part dels compromisos religiosos. De la mateixa manera, alguns ideòlegs de l'islamisme més radical consideren que la lluita per a la defensa i l'expansió de l'islam és també una obligació de tot musulmà. Finalment, hi ha qui considera que també és jihad l'esforç que hom fa per a combatre el subdesenvolupament, per a respondre a campanyes injurioses o per a mantenir vives les referències culturals i els valors religiosos.

2.2. El Fiqh i la Xara o llei islàmica

Com recorda Alessandro Bausani, el dret musulmà ja es troba codificat en els aspectes fonamentals des del segle x i des de llavors no ha experimentat canvis substancials. Tanmateix, les societats musulmanes han variat força des d'aleshores. És per això que, quan noves situacions plantegen problemes o dubtes sobre la interpretació d'un fet determinat d'acord amb la fe, hom recorre a un expert en dret i teologia islàmiques (**alfaquí, mufti, ulema** o **imam**, noms que reben segons la religió del món islàmic) perquè assenyali quina és la interpretació correcta. Normalment aquest expert mai no planteja innovacions sinó que, mitjançant la tècnica de les analogies, intenta fer explicables o aplicables als casos nous les prescripcions contingudes en els tractats (Fiqh) de dret islàmic.

El **Fiqh** divideix el comportament humà en cinc categories: allò prohibit (**haram**); allò reprobable (**makruh**); allò autoritzat (**mubah**); allò recomanable (**mustahabb**); i allò obligatori (**fard**). L'obligació comprèn lògicament els cinc

Lectura recomanada

Sobre la història del dret islàmic, la Xara i les escoles jurídiques resulta particularment útil:

Coulson, N.J. (1998). *Historia del derecho*. Barcelona: Bellaterra (Biblioteca del Islam Contemporáneo, núm. 10).

pilars de l'islam i faltar al compliment d'un d'aquests cinc preceptes és alhora pecat i delicte en aquells països on està vigent la Xara o llei islàmica. És també pecat i delicte davant els tribunals de la Xara no respectar les prohibicions contingudes en els Deu Manaments i també la prohibició de menjar carn d'un animal no sacrificat segons el ritu (degollat amb un ganivet net i pregant sobre el cadàver), carn de porc o de qualsevol animal carnívor i beure vi. 🚫

Cal advertir que la figura de l'expert en dret i teologia islàmica o la de l'imam que condueix l'oració i el sermó dels divendres a la mesquita no són equiparables a la del sacerdot cristià. És simplement impossible: a l'islam no existeixen sacerdots perquè no en calen. La Llei regula i estableix les pràctiques religioses (els cinc pilars) que el creient ha de complir. L'islam no és, en conseqüència, una religió impregnada de les connotacions sacerdotals i ritualistes (els sacraments) del cristianisme.

El mufti, ulema, l'imam o l'alfaquí no són més que doctors en lleis, especialització a la qual en teoria pot aspirar qualsevol creient que hi estigui preparat sense necessitat de recórrer a ritus iniciàtics previs: 🚫

"L'imam pot ésser qualsevol musulmà que tingui prou coneixements alcorànics, puix que l'islam és una religió sense sacerdoci, o, més ben dit, en què tots els membres gaudeixen del mateix estatut religiós".

G. Martín Muñoz; B. Valle Simón; M.-Á. López Plaza, *El Islam y el Mundo Árabe. Guía didáctica para profesores y formadores* (1996, pàg. 40) [traducció no literal].

El consum de vi...

... és explícitament prohibit per l'Alcorà. L'aparició de noves begudes alcohòliques ha obligat els juristes musulmans a aplicar la tècnica de les analogies per tal d'evitar-ne també el consum. El mateix s'ha fet, més recentment, amb les drogues, que s'han equiparat al consum d'alcohol per a prohibir-ne l'ús.

A l'islam, la religió, com ja hem assenyalat, comprèn els nostres conceptes de religió i política: és una regla de vida, una llei. El principi de la unitat de Déu no és solament aplicat en la seva dimensió espiritual i religiosa, sinó també en l'esfera material i temporal (societat i política). Per aquest motiu, la figura del jurista, expert en lleis fetes per (i per als) homes, és inconcebible sense la seva faceta d'expert en dret islàmic. A diferència d'Occident, són figures inseparables, funcions indissolubles. La separació entre allò espiritual i allò material no té sentit a l'islam tradicional on la Xara o Llei islàmica —fonamentada en l'Alcorà i en la Sunna— regula alhora el comportament religiós i l'ordenament polític i social.

L'aplicació de la Xara

A la majoria de països musulmans, la Xara o llei islàmica constitueix una referència indefugible per a regular les relacions socials i polítiques. De totes maneres, no es trasllada de forma mecànica i inalterable a les lleis que regeixen la vida civil d'aquests països (Constitució i dret civil), sobretot pel que fa als aspectes més controvertits: mutilació dels lladres, flagel·lació amb cent fuetades dels adúlter (la lapidació practicada en alguns països no és un precepte alcorànic), execucions públiques, etc. Casos extrems són Turquia, on la Xara fou derogada el 1926, i l'Aràbia Saudita, on la Xara s'aplica amb tot el rigor i sense excepcions. L'Afganistan dels talibans i algunes monarquies moderades de la península Aràbiga (i, en segons quins aspectes, l'Iran) també apliquen versions molt severes de la Xara. En general, però, les normes legals i d'acció judicial de la majoria dels països musulmans tendeixen a equiparar-se amb les occidentals, tot i la invocació formal a la Xara.

Una altra qüestió és l'adequació de les normes de dret internacional al dret musulmà. Així per exemple el 1948 es proclamava la Declaració Universal dels Drets Humans de les Nacions Unides, que no fou signada per l'Àrab Saudita. Molt després, el 1981, el Consell Islàmic Mundial proclamava la Declaració Islàmica Universal dels Drets Humans. Les diferències de contingut amb la de l'ONU són apreciables (la dona no pot casar-se amb un no musulmà, un musulmà no pot canviar de religió, etc.) i destaquen una sèrie de consideracions destinades a posar de manifest la superioritat de la Llei divina sobre qualsevol llei humana:

Déu ha donat a la humanitat, mitjançant les revelacions contingudes a l'Alcorà i la Sunna, un marc juridicomoral durador que permet establir i regular les institucions i relacions humanes; els drets humans ordenats per la Llei de Déu tenen com a objectiu conferir dignitat i honor a la humanitat i estan destinats a foragitar l'opressió i la injustícia; en virtut de la seva font i sanció divina, aquests drets no poden ser restringits, derogats, ni violats per autoritats, assemblees o qualsevol altra institució, ni tampoc pot renunciar-s'hi, ni alienar-los o cedir-los.

Declaració Islàmica Universal dels Drets Humans (1981).

Això no obstant, en la pràctica, cada cop s'accepta més plenament la referència a normes i comportaments d'abast internacional sancionades per institucions o organismes internacionals en els darrers anys. Així, a la Declaració de Barcelona (novembre de 1995) els països mediterranis musulmans signataris van acceptar les referències contingudes en el text amb relació als drets humans, les llibertats fonamentals, el sistema democràtic, l'Estat de dret i el principi d'autodeterminació.

Lectura recomanada

Síntesi de consulta obligada per conèixer els aspectes essencials del món araboislàmic i evitar els errors i prejudicis didàctics més freqüents en el tractament de l'altre:

Martín Muñoz, G.; Valle Simón, B; López Plaza, M.-Á. (1996). *El Islam y el Mundo Árabe. Guía didáctica para profesores y formadores*. Madrid: Agencia Española de Cooperación Internacional.

3. Sunnites i xiïtes. Les escoles jurídiques. Les confraries

La lluita pel poder en l'Imperi naixent dona lloc a evolucions diferents de la interpretació de la Llei. D'aquest fet es deriven postures doctrinals que cal entendre en el seu context històric.

3.1. Les branques de l'islam: sunnisme, xiisme i kharigisme

A la mort del Profeta, els notables de la comunitat musulmana elegiren com a successor **Abu-Bakr as-Siddiq** (632-634), un dels primers deixebles de Mahoma, que va consolidar l'Estat de Medina, va donar per acabada la revelació i va prendre el títol de **califa** ('representant', 'successor'). Després fou escollit **Umar ibn al-Khattab** (634-644), pare d'Hafsa, una de les esposes de Mahoma, que prengué el títol d'**emir dels creients** i inicià l'expansió política de l'islam fins a la seva mort a mans d'un esclau cristià el 644. El tercer califa fou **Uthman ibn Affan** (644-656), un important home de negocis de la Meca, que fixà la versió definitiva de l'Alcorà i que fou assassinat per haver afavorit els interessos del seu clan, els poderosos omeies.

El quart califa fou **Alí ibn Abi-Tàlib** (656-661), cosí i gendre de Mahoma, el qual fou acusat per **Muàwiya ibn Abi-Sufyan**, governador de Damasc i membre del clan dels omeies, d'haver estat implicat en l'assassinat del seu predecessor. Les seves responsabilitats foren sotmeses a un arbitratge que li resultà desfavorable i que decidí el final de la unitat que, malgrat les contínues intrigues i els assassinats, havia caracteritzat la primera època de l'islam, denominada dels quatre **Califes Ortodoxos** o **Ben Guiats**. Mit-jançant les conquestes i els pactes amb els vençuts, hom havia aconseguit estendre la nova religió i el poder polític dels califes per tota la península Aràbiga, el Pròxim Orient i l'Orient Mitjà i el nord d'Àfrica fins a Trípoli.

L'arbitratge imposat per Abi-Sufyan a Abi-Tàlib va escindir la comunitat musulmana en tres branques. En primer lloc, els **sunnites**, que defensaven la pertinença dels califes a la tribu dels quraixites, condició que complia el vencedor de l'arbitratge i nou califa, Abi-Sufyan. D'altra banda, els **xiïtes**, que consideraven que els califes havien de ser descendents o membres de la família del Profeta, tal com era el cas d'Abi-Tàlib. Per acabar, els **kharigites**, que no acceptaven l'arbitratge i consideraven que qualsevol bon musulmà, amb independència de la seva ascendència, podia ser nomenat califa.

Lectures recomanades

Per aprofundir en les dues branques principals de l'islam, el sunnisme i el xiisme, recomanem un parell d'obres de gran utilitat:

Richard, Y. (1991). *El islam shii*. Barcelona: Bellaterra (Biblioteca del Islam Contemporáneo, núm. 2), 1996.

Weber, E. (1993). *L'Islam sunnite traditionnel*. Turnhout: Brepols.

L'escissió entre els seguidors de Muàwiya ibn Abi-Sufyan (sunnites), els seguidors d'Alí ibn Abi-Tàlib (xiïtes) i els kharigites fou irreversible. En el decurs dels tres segles següents, cadascun d'aquests corrents elaborà una doctrina pròpia que tendí a ressaltar les diferències amb les doctrines rivals: !

1) El **sunnisme** engloba actualment entre el 85 i el 90% dels musulmans. Els sunnites es defineixen a si mateixos com la gent de la “tradició” i del “consens” o bé de la “comunitat” i la “tradició”, perquè creuen que, tret del Profeta, l'autoritat religiosa no recau ni es concentra en cap persona concreta sinó en el Llibre revelat i en la seva interpretació “comunitària” mitjançant el treball secular de teòlegs i juristes. Els fonaments de la Llei són l'Alcorà, la Sunna i el Fiqh —que constitueix llur complement indispensable—, fet que explica la importància que prenen en el sunnisme les escoles jurídiques. A diferència del que creu el xiisme, el sunnisme considera que l'Alcorà no necessita cap clau interpretativa i que, per tant, no cal cap jerarquia religiosa especialitzada per a conservar el coneixement de la interpretació de la veritat revelada. Actualment, tots els països musulmans africans són sunnites i també ho són la majoria dels asiàtics, excepte l'Iran, Bahrein, el Líban —que són de majoria xiïta— i països com el Iemen, l'Oman, l'Iraq, l'Afganistan i el Pakistan —que tenen importants minories.

2) El **xiisme** considera que el Profeta va designar un successor (**Imam**) a qui va transmetre la clau per interpretar les seves paraules i la veritat continguda en el Llibre revelat. Per aquest motiu, els xiïtes creuen en l'**Imamat** i consideren que el califa (Imam) ha de ser escollit entre els descendents directes de Fàtima, la filla del Profeta, i el seu espòs Alí, a qui Mahoma va fer dipositari del “sentit ocult” de l'Alcorà. Per tant, no reconeixen els tres primers califes ni la successió sunnita posterior a Alí. Després del gendre de Mahoma, els xiïtes veneren una relació d'Imams que, tanmateix, s'interromp bruscament en l'Imam setè —segons la branca minoritària— o en l'Imam dotzè —segons la branca majoritària—. És l'Imam ocult que retornarà a la fi dels temps per salvar els fidels el dia del Judici Final.

Apuntem una afortunada frase de Henry Corbin al respecte de la consideració de l'Imamat en l'islam xiïta:

“L'Alcorà és l'Imam mut, l'Imam és l'Alcorà parlant”.

H. Corbin, (1971, 10-11 d'octubre). *Le Monde*. Citat per P. Balta, *El Islam* (1996, pàg. 39) [traducció no literal].

El caràcter iniciàtic del xiisme i la ritualització d'allò ocult han afavorit el desenvolupament d'una jerarquia religiosa totalment absent en el sunnisme. De la mateixa manera, en el xiisme, l'ulema o expert en dret alcorànic pot esdevenir un model que cal seguir si duu una vida exemplar: es converteix llavors en **ayato-llah** ('signe de Déu'). Els xiïtes veneren determinats llocs relacionats amb la vida del gendre del Profeta i la seva família, especialment Nayaf —lloc on fou enterrat

L'Imam i l'imam

Cal diferenciar entre l'Imam (amb majúscula), successor del Profeta, i l'imam (amb minúscula), el qual dirigeix la pregària dels fidels a la mesquita.

El mahdisme

El **Mahdi** és l'escollit, l'enviat de Déu, el salvador que Al·là enviarà al món poc abans del dia del Judici Final per unificar tots els musulmans en un sol Estat. En el xiisme, la creença en l'ocultació de l'Imam, que reapareixerà a la fi del temps per salvar els fidels, ha afavorit el desenvolupament dels moviments mahdistes. En el sunnisme són menys freqüents —però no totalment absents— les manifestacions de moviments messiànics.

Alí després del seu assassinat a la mesquita de Kufa (661)— i Karbala (Iraq) —batalla on el fill d'Alí, al-Husayn, i els seus companys foren massacrats pels omeies el 680—. El destí tràgic de la família d'Alí ha contribuït a desenvolupar una mística del patiment i del martirologi que també és totalment desconeguda en el sunnisme: el desè dia del primer mes de cada any, per exemple, es commemora la derrota d'al-Husayn a Karbala amb processons on no manquen els flagel·lants.

Pel que fa al dogma i la pràctica religiosa, les principals diferències amb el sunnisme són la invocació a Alí, juntament amb el principi de la unitat de Déu i Mahoma i la reducció de les pregàries diàries a tres. El xiisme va conèixer diverses divisions i actualment, a més de la branca principal (**dotzens**), existeixen altres branques minoritàries molt localitzades: els **zaidites** que, tret de la importància atorgada a la figura de l'Imam, s'assemblen molt als sunnites i configuren una comunitat de poc més de cinc milions de persones al nord del Iemen; els **setens**, que inclouen també els seguidors de l'Aga Khan o ismaïlites, amb prou feines uns 300.000 arreu del món distribuïts entre l'Índia, el Pakistan i l'Àfrica oriental; els **drusos**, uns 200.000 individus repartits entre el Líban, el sud de Síria i Israel; i els **alauïtes**, que viuen al Líban, Antioquia (Turquia) i Síria, on, des del cop d'Estat d'Hafiz al-Assad (1970), ocupen el poder membres d'aquesta minoria, encara que només representen l'11% del total de la població del país. !

El xiisme al món

El total de musulmans xiïtes el 1997 era d'uns 140 milions, sense comptar l'Índia, on el 12,5% de la població total (960,2 milions) són musulmans (sunnites i xiïtes), ni Tanzània, on els musulmans (sunnites i xiïtes) representen el 33% de la població total (31,5 milions). En termes absoluts, les comunitats més importants es troben a l'Iran (uns 66 milions, el 93% del total de la població); el Pakistan (uns 36 milions, el 25%); l'Iraq (uns 12 milions, el 57%); Turquia (entorn dels 10 milions, entre el 15 i el 20%); l'Afganistan (uns 9 milions, el 39%); el Iemen (més de 6 milions, el 40%); i Síria (2,4 milions, el 16%). En termes relatius, representen una comunitat important a petits països com Bahrain (el 60% del total de la població) i el Líban (el 26%). També els trobem representats a Kuwait (el 14%); la Unió d'Emirats Àrabs (el 13%); Qatar (el 10%); i l'Aràbia Saudita (el 3%).

3) La tercera branca de l'islam és el **kharigisme**, que constitueix una de les versions més rigoristes i igualitàries i que va gaudir d'una important acceptació durant els segles immediatament posteriors a l'escissió de l'islam, en especial entre les poblacions més pobres i desvalgudes. Com hem vist, no van acceptar l'arbitratge a què fou sotmès Alí, car creien que tot bon musulmà podia ser califa i, per tant, no calia que pertanyés ni a la tribu dels quraixites ni a la família del Profeta. Actualment, són molt pocs i només es troben representats a l'illa de Djerba (Tunísia), a la regió de l'oasi del Mzab (Algèria) i a l'Oman, on representen el 60% d'una població total de 2,4 milions d'habitants. Des del segle XIX són coneguts amb el nom d'**ibadites**.

Gran mesquita de la ciutat sagrada de Qom.

La ciutat de Qom, a l'Iran,...

...és un dels centres de pelegrinatge més importants del xiisme. Com a fita més important té el mausoleu de Fàtima, molt concorregut pels fidels, a més de 85 mesquites i 15 mausoleus. També acull un bon nombre d'escoles alcoràniques, la qual cosa fa que s'hi formin gran part dels futurs dirigents islàmics.

3.2. Les escoles jurídiques

La importància donada pel sunnisme al dret islàmic va afavorir l'aparició, entre els segles VII i IX, de les quatre escoles jurídiques clàssiques de l'ortodòxia musulmana, les quals deuen llur denominació al nom dels juristes a qui els primers emperadors abbàssides van encarregar la fixació i interpretació de les lleis.

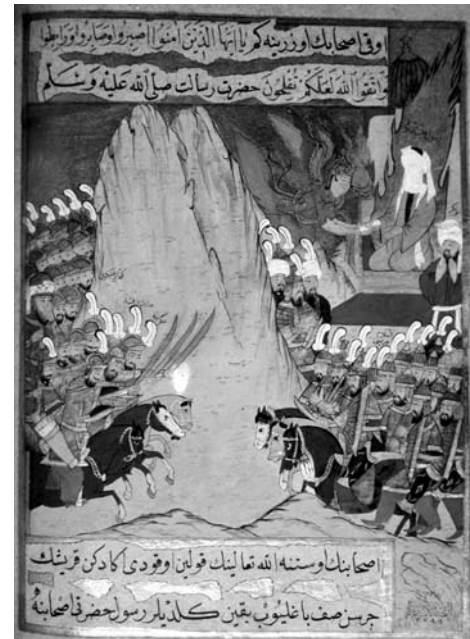
Com hem vist, l'Alcorà i la tradició constituïen la font de la legislació musulmana. Tanmateix, l'expansió de l'islam i la ràpida transformació de les societats musulmanes donaren origen a situacions no previstes per la tradició o per l'Alcorà. Calia, per tant, adaptar la legislació vigent i emetre lleis d'acord amb les noves necessitats. Els juristes se serviren del consens dels savis coetanis sobre una qüestió concreta (*iyama*) de vegades d'utilitat pública (*istislah*), de llur opinió personal (*rây*) i del raonament mitjançant la tècnica de les analogies (*qiyas*) com a principis fonamentals de l'*iytihâd* (esforç de reflexió personal en la interpretació de les fonts sagrades).

Els resultats es concretaren en les quatre escoles jurídiques de l'islam sunnita: !

1) L'escola **malikita**. Fundada per Malik ibn Anas (Medina, 710-795), jurista que elaborà el primer tractat o compendi jurídic conservat, el *Muwatta*. Els seus raonaments es fonamenten en els principis de l'*iyama* i de l'*istislah* però, sobretot, en el del costum ('*urf*). Així, l'escola malikita atorga un lloc preeminent a les pràctiques locals, la qual cosa afavoreix la pervivència dels costums populars i de les supersticions, segons alguns autors. Es troba fortament implantada al Magrib (on no destaca cap altra escola), a l'Àfrica subsahariana, l'Alt Egipte, el Sudan, l'Aràbia Saudita, Indonèsia i Malàisia.

2) L'escola **safita**. Fundada per Idris al-Shafi (767-el Caire, 820), deixeble de Malik ibn Anas i membre de la tribu dels quraixites. La base dels seus raonaments són la Sunna —a la qual dóna el valor de font de dret—, el consens de la comunitat —que amb el pas del temps ha estat substituït pel consens dels savis— i el mètode analògic. Actualment, és la segona escola en nombre d'adeptes i la seva influència s'estén al Baix Egipte, l'Aràbia del sud, l'Àfrica oriental, Indonèsia, Malàisia i algunes comunitats de l'Índia, Vietnam, Tailandia i les Filipines.

3) L'escola **hanafita**. Fundada per l'iranià Abu Hanifa (mort a Bagdad el 767). Sorgeix a l'escola de Kufa i això la fa geogràficament més oberta, mentalment més receptiva a les influències dels sistemes legals no àrabs. Per aquest fet, alguns autors la consideren, en part, un contrapunt al rigorisme dels àrabs malikites i és, sens dubte, la doctrina menys rígida. Fruit d'aquests orígens, el raonament de Hanifa es fonamenta en els principis de l'opinió

Mahoma rep les paraules divines.

personal (ray), l'elecció del raonament jurídic (istihsan) i l'iytihâd, que, progressivament, perdrà el seu caràcter innovador per donar pas a la imitació (taqlid). Juntament amb l'escola safita, és la que té més nombre d'adeptes no araboparlants i es troba implantada a Turquia, la Xina, l'Índia i als països que havien format part de l'Imperi Otomà.

4) L'escola **hanbalita**. Fundada per Ahmed ibn Hanbal (mort el 850). És el resultat d'una escissió de l'escola malikita i és, sens dubte, la més rigorista de les quatre escoles jurídiques, puix que Ahmed ibn Hanbal només admetia com a font de la llei islàmica l'Alcorà i, amb reticències, alguns hadits. Fou revitalitzada pel moviment wahhabita al segle XVIII i actualment només és seguida a l'Aràbia, on s'ha convertit en l'escola jurídica de l'Estat saudita.

3.3. La mística musulmana: el sufisme i les confraries

El **sufisme** és fruit de la contradicció entre la pràctica religiosa (pregàries, dejunis, vigílies nocturnes, etc.) i l'austeritat de vida de la comunitat musulmana dels primers anys de Medina i l'enriquiment de què feien gala alguns musulmans després de les conquestes que provocaren l'expansió de l'islam:

“Paral·lelament a l'islam oficial i formalista, sobretot el dels sunnites, s'ha desenvolupat un «altre» islam, un islam popular que estableix entre l'home i Déu unes relacions més afectives. Es tracta de l'islam del **sufisme** (misticisme) i dels **sufis** (de la paraula àrab que designa la llana amb què es teixia la roba modesta i basta dels ascetes; terme, segons altres, que expressa la puresa, de 'qui ha estat purificat') i de les confraries, les turuq (singular: tariqa)”.

P. Balta, *El Islam* (1996, pàg. 42) [traducció no literal].

En la generació del Profeta i les immediatament posteriors, el recolliment espiritual es traduí en pràctiques individuals dutes a terme a imitació dels ascetes d'altres religions. Cal fer observar en aquest sentit les influències perses, hindús, jueves i cristianes que trobem en el sufisme. Després, entre mitjan segle VIII i mitjan segle XI, el rebuig de la vida fàcil que proporcionava la riquesa obtinguda amb les conquestes cristal·litzà en una producció teòrica i intel·lectual de denúncia i en un moviment místic de purificació espiritual, especialment al voltant de la denominada escola de Bagdad.

Per altra banda, a la fi del segle XI apareixen les primeres **confraries**, les quals desenvolupen pràctiques de pietat popular seguint les ensenyances o la vida d'un personatge a qui acostumen a venerar com un sant després de la seva mort amb romeries a la seva tomba. Tenen per costum també de reunir-se per a pregar segons determinades pràctiques: mentre un membre canta un poema religiós, lentament i amb llargues pauses, la resta de confreres, dempeus i amb els peus nus, es balancegen al ritme del recitat d'alguna expressió que fa referència a la presència viva de Déu. Al segle XIX, el moviment de les confraries conegué una profunda renovació i fins i tot n'aparegueren de noves, especialment a l'Àfrica.

El sufisme...

... no sempre ha estat tolerat per l'islam. Alguns dels primers sufis foren considerats herètics i condemnats a mort.

Lectura recomanada

Una excel·lent aproximació a la història del sufisme i al món de les confraries ens la proporciona:

Popovic, A.; Veinstein, G. (1997). *Las sendas de Allah. Las cofradías musulmanas desde sus orígenes hasta la actualidad*. Barcelona: Bellaterra (Biblioteca del Islam Contemporáneo, Sèrie Ibn Jaldun, núm. 10).

L'ortodòxia musulmana no veu amb bons ulls les confraries, les quals han estat sovint acusades de connivència amb el colonialisme (argument difícilment sostenible en el cas de la Sanusia líbia, per exemple) i d'afavorir una pràctica religiosa tradicional i supersticiosa originada en la veneració a un fundador i l'obediència a un guia, a qui es reconeix filiació espiritual amb el fundador i de qui han de seguir-se les instruccions per arribar a la unió amb Déu. Això no obstant, la seva vigència és innegable, com demostren llur implantació social —sobretot al Magrib i a l'Àfrica subsahariana—, llur expansió actual per tot el món musulmà i la força política, econòmica i financera que tenen en alguns països com el Senegal.

Paral·lelament, també assistim al desenvolupament d'una mística menys popular i més filosòfica que predica la nul·litat de l'home i teoritza sobre la unitat de Déu: només existeix Déu i el món procedeix de Déu per emanació (posició adoptada pel místic Ibn Arabi, nascut a Múrcia el 1165 i mort a Damasc el 1240). En conseqüència, l'home no és res i només li resta prendre consciència d'aquesta situació i venerar (contemplar i obeir) Al·là.

4. L'expansió de l'islam

En el llarg període que s'estén de la dinastia omeia a l'Imperi Otomà, l'Islam va unir-se i fragmentar-se en diverses ocasions. Malgrat les freqüents dissensions, els països islàmics constituïren una potència cabdal en la Mediterrània i encara ara mantenen un cert grau de cohesió basat en la religió i la cultura que els són comunes.

4.1. La primera expansió i el Califat omeia

Després de la mort del Profeta, el primer califa, **Abu-Bakr as-Siddiq** (632-634), aconseguia unificar tota la península Aràbiga i donava inici a l'expansió de l'islam que, un segle més tard, s'estenia des dels Pirineus al riu Indus. Diversos factors justifiquen la rapidesa d'aquesta expansió:

- 1) en primer lloc, el desgast de Pèrsia i Bizanci després de dècades de guerra gairebé permanent pel control de la Mediterrània oriental, el Pròxim Orient i l'Orient Mitjà;
- 2) en segon lloc, la lleugeresa i mobilitat de les tropes àrabs, muntades a camell i armades amb llances, arcs i espases, davant la lentitud de moviments dels exèrcits bizantí i persa;
- 3) finalment, el caràcter igualitari i la tolerància de la nova religió facilitava les conversions (es concedia la manumissió als esclaus que es convertien) i permetia la pervivència de comunitats cristianes, jueves (les religions de les "gents del Llibre") i zoroastristes. Totes tres comunitats eren considerades minories "protegides per un pacte" (**dhimmí**) i els era permès de conservar llur religió en canvi del pagament d'un impost. Aquesta política de tolerància va possibilitar la incorporació en els exèrcits àrabs dels nous convertits, els quals molt aviat, com succeí amb el cas dels berbers i la conquesta de la península Ibèrica, passaren a representar el gruix més important dels exèrcits musulmans. 🚫

La primera embranzida de l'expansió islàmica fora de la península Aràbiga la dugué a terme el segon califa, **Umar ibn al-Khattab** (634-644), el qual vencé els bizantins (636), els perses (637) i conquerí Jerusalem (638) i Egipte (641). Una dècada després de la mort de Mahoma, Umar s'havia fet amb el control de Síria, dominava la ciutat santa de Jerusalem i els seus exèrcits acampaven a l'est del Golf Pèrsic i a l'oest del Nil, on el 643 fundà al-Fustat, que més tard esdevindrà el Caire. El successor d'Umar, **Uthman ibn Affan** (644-656), va fer avançar els exèrcits musulmans cap

Lectures recomanades

L'expansió de l'islam medieval pot resseguir-se a gràcies a unes poques obres que resulten de gran utilitat per a una primera aproximació:

Cahen, C. (1989). *El Islam: desde los orígenes hasta el comienzo del Imperio otomano*. Madrid: Siglo XXI.

Hourani, A. (1992). *Historia de los pueblos árabes*. Barcelona: Ariel.

Mantran, R. (1982). *La expansión musulmana (s. VII-XI)*. Barcelona: Labor.

Manzano Moreno, E. (1992). *Historia de las sociedades musulmanas*. Madrid: Síntesis.

a l'est, però la resistència bizantina i berber va frenar el seu avenç cap a l'oest i va disminuir el cabal d'ingressos proporcionat pels botins de noves conquestes.

Amb el quart califa, **Alí ibn Abi-Tàlib** (656-661), cosí i gendre de Mahoma, hom plantejà obertament la qüestió successòria arran de la presumpta implicació d'Alí en la mort del seu antecessor. La batalla de Siffin (657) escindí l'islam en sunnites, xiïtes i kharigites i, després de l'assassinat d'Alí (661), fou escollit nou califa el governador de Damasc, **Muàwiya ibn Abi-Sufyan** (661-680), el qual instaurà la dinastia dels omeies, que governaria del 661 al 750 a Damasc i del 756 al 1031 a Còrdova.

Els califats dels primers **omeies** van estar marcats per la guerra civil que hagueren de lliurar contra xiïtes i kharigites. El 680, **Yazid I** (680-683) obtingué la victòria decisiva de Karbala (Iraq), on van perdre la vida al-Husayn, fill d'Alí, i molts dels seus companys. Vençuda la resistència xiïta, els omeies reconqueriren la Meca i, al mateix temps, expulsaren els kharigites cap a regions cada cop més allunyades del centre de l'Imperi.

Mesquita de Còrdova (art omeia).

La consolidació de la dinastia omeia, la primera i única totalment àrab, va permetre continuar l'expansió de l'islam. Fou una expansió que perseguia més la construcció d'un Estat dominat pels àrabs que no pas la islamització de la població. En ocasions, els omeies preferien confiar determinades missions a un àrab cristià que no pas a un musulmà d'una altra ètnia. De fet, des de la conquesta de Síria, Palestina i l'Iraq, els cristians àrabs eren els seus millors aliats contra els bizantins i els perses. D'altra banda, hom ha assenyalat que l'actitud envers els no musulmans resultava ambigua per raó de l'impost que aquests pagaven en canvi de mantenir el seu culte, el qual alimentava la hisenda reial i les campanyes imperials. ❗

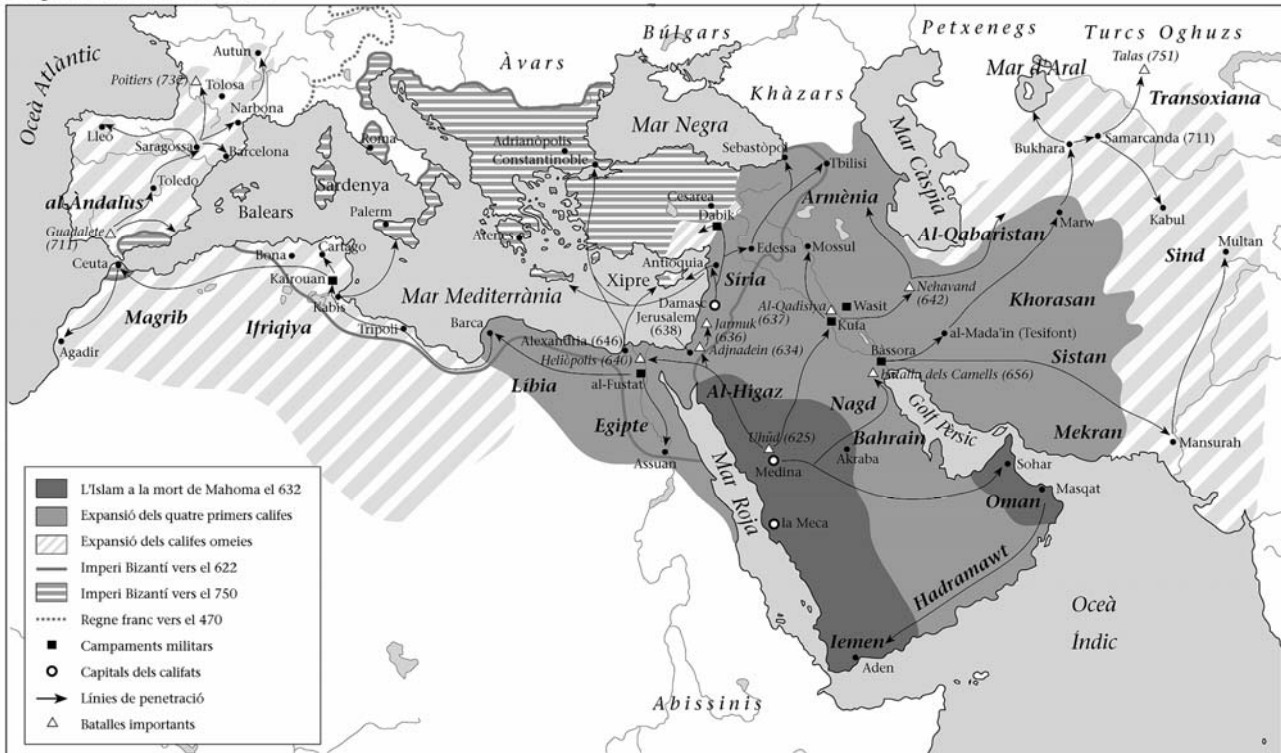
L'estabilitat política permeté prosseguir l'expansió i el 670, travessant el desert, l'exèrcit àrab arribà a Tunísia, on va fundar la primera capital àrab del Magrib, Kairouan. Amb els califats d'**Abd al-Malik** (685-705) i **al-Walid I** (705-715), s'arribà al zenit de l'expansió omeia: a l'oest, hom conquerí l'exarcats (circumscripció administrativa bizantina) de Cartago (698), el litoral atlàntic d'Algèria i el Marroc (705-708) i travessà l'estret de Gibraltar (711); a l'est, el 711, les tropes àrabs atenyeren Samarcanda al nord i el riu Indus al sud. Després de conquerir la península Ibèrica, els exèrcits àrabs passaren al nord dels Pirineus fins que, un cop superada Tolosa, foren derrotats per l'exèrcit de Carles Martell a la batalla de Poitiers (732).

Cronologia de la primera expansió de l'islam i del Califat omeia

632	Mort de Mahoma
632-634	Califat d'Abu-Bakr as-Siddiq
634-644	Califat d'Umar ibn al-Khattab

- 636 Victòria sobre els bizantins a Yarmūk (Síria)
- 637 Victòria sobre els perses sassànides a Qâdisiyya (Iraq)
- 638 Conquesta de Jerusalem
- 641 Inici de la conquesta d'Egipte
- 644-656 Califat d'Uthman ibn Affan
- 644 L'exèrcit musulmà arriba a Trípoli
- 646 Conquesta d'Alexandria
- 650 Comença la conquesta del nord-est iranià
- 656-661 Califat d'Alí ibn Abi-Tàlib
- 657 Batalla de Siffin: l'islam s'escindeix en sunnites, xiïtes i kharigites
- 661 Alí ibn Abi-Tàlib és assassinat a la mesquita de Kufa per un kharigit
- 661-680 Califat de Muàwiya ibn Abi-Sufyan
- 680-683 Califat de Yazid I
- 680 Batalla de Karbala. Mort d'al-Husayn i victòria dels omeies (sunnites)
- 685-705 Califat d'Abd al-Malik
- 698 Conquesta de l'exarcat de Cartago
- 705-715 Califat d'al-Walid I
- 711 Conquesta de Samarcanda i arribada a la península Ibèrica i al riu Indus
- 732 Derrota àrab a Poitiers
- 750 Derrota omeia a la batalla de Zab. Final del Califat omeia

L'expansió de l'Islam 622-750

Font: *Història, Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. La formació de la societat feudal. Segles VI-XII.* (1998, pàg. 21).
 Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Els omeies bastiren el primer imperi islàmic basat en:

- a) el principi de successió dinàstica del Califat; Yazid I succeí el seu pare Muàwiya ibn Abi-Sufyan i el poder passà de pares a fills fins a la derrota omeia a la batalla de Zab el 750;
- b) una rígida administració centralitzada, amb capital a Damasc;
- c) l'organització d'un sistema d'impostos i d'emissió de moneda;
- d) l'oficialitat de la llengua àrab en tot l'Imperi;

- e) la fixació de l'estatut dels no musulmans, que estaven obligats a pagar un impost especial per tal de conservar la llibertat de culte. 🚫

Al mateix temps, però, els omeies afavoriren l'aparició d'una **cort** que vivia en l'opulència, s'enriquia amb cada nova conquesta i s'allunyava progressivament de l'austeritat de l'islam dels primers temps. Les revoltes religioses (xiïtes i kharigites) es feren cada cop més freqüents, i el malestar dels menys afavorits per la fortuna o la posició social, dels conversos —sovint considerats uns musulmans de segona i carregats d'impostos— i àdhuc dels musulmans no àrabs (perses, berbers, etc.) alimentaren una oposició creixent al poder omeia. El 750, **Abu-l-Abbàs as-Saffah**, descendent d'un oncle del Profeta, encapçalà una revolta xiïta a la província iraniana de Corasmina, derrotà l'exèrcit del darrer califa omeia, **Marwan II**, a la batalla de Zab i assassinà tota la família reial. Només un jove príncep, **Abd-ar-Rahman**, escapà a la massacre. Uns anys després arribava a l'al-Àndalus, la regió més allunyada de l'Imperi, i fundava (756) una nova dinastia omeia que regnaria a Còrdova fins el 1031.

4.2. El Califat abbàssida i els orígens de l'Imperi Otomà

La victòria d'Abu-l-Abbàs as-Saffah sobre els omeies fou possible pel malestar i el suport de molts musulmans no àrabs, cansats de ser ciutadans de segona en l'Imperi de Damasc.

La instauració de la dinastia àrab dels **abbàssides** descansa en el principi que tots els musulmans són iguals davant la llei, fet que va obrir l'imperi islàmic a la influència d'elits musulmanes no àrabs. La nova capital, Bagdad, es trobava fortament impregnada per la cultura persa i tot l'Imperi esdevingué molt més cosmopolita que a l'època de Damasc. L'accés de musulmans no àrabs als òrgans de poder, la transformació de l'administració de l'Estat i el desenvolupament del comerç, de les ciutats i de la cultura caracteritzaren el Califat abbàssida. En aquest període, hom fixarà les bases de l'estructura administrativa que adoptaran tots els imperis musulmans posteriors.

L'organització del Califat abbàssida

El califa abbàssida governa segons els principis de la Xara, que per delegació apliquen els jutges (**cadis**), nomenats per un gran cadí de qui depenen. L'administració s'organitza entorn de l'impost territorial, el tresor, l'exèrcit i la justícia. A causa de la complexitat creixent de l'aparell de l'Estat, hom adopta una figura d'origen persa, el **visir**, que té per funció ocupar-se de les qüestions civils, però que acaba convertint-se en la mà dreta del califa, responsable de l'aparell de l'Estat i sovint de la direcció militar de l'Imperi. Amb el temps, el càrrec esdevindrà hereditari.

A les províncies, l'administració militar s'encomana a un governador i els afers civils són responsabilitat d'un prefecte. L'exèrcit es professionalitza i incorpora mercenaris de diverses procedències: turcs, berbers, etc. La importància creixent de l'estament militar i la incorporació de musulmans no àrabs foren decisives en la progressiva marginació del califa, que assumí un caràcter nominal, legitimador del poder en tant que descendent de la família del Profeta, mentre que el poder real restà en mans de les dinasties que controlen l'exèrcit i l'administració imperial: els buwàyhides, primer, i els seljúcides, més tard.

Els califes abbàssides més reconeguts foren el successor d'Abu-l-Abbàs as-Saffah, **Abu-Jàfar al-Mansur** (754-775), que acabà de consolidar la dinastia i traslladà la capital a Bagdad; **Harun ar-Raixid** (766-809), que gaudí d'un gran prestigi, fins al punt que la llegenda l'incorporà a moltes narracions —inclosos alguns contes de *Les mil i una nits*—, i fou conegut a Europa per les seves relacions amb Irene, l'emperadriu de Bizanci, i Carlemany, amb qui intercanvià embaixadors; i 'Abd Allah al-Mamun (813-833), que erigí a Bagdad la **Casa del Saber**, considerada la primera Acadèmia de Ciències de la història. Aquest període dels primers abbàssides obre les portes a la denominada edat d'or de la civilització araboislàmica, moment en què aquesta produí les principals aportacions culturals, arquitectòniques, científiques i tècniques.

L'edat d'or de l'islam

La denominada edat d'or de l'islam s'estén del segle IX al segle XI. En aquest moment, molts savis i pensadors de diverses cultures decidiren utilitzar l'àrab per a transmetre els seus coneixements i es produïren les principals aportacions culturals, artístiques i científiques de l'islam. Les ciutats (Bàssora, Bagdad, Còrdova, el Caire) es convertiren en centres de cultura i de saber on hom practicava les matemàtiques (especialment la trigonometria i l'àlgebra, a partir de les quals hom introduí el zero i la numeració àrabi, d'origen hindú), la filosofia (Avicenna donà a conèixer Aristòtil), la medicina (Ibn al-Nafis va descobrir la circulació pulmonar segles abans que Miquel Servet), la botànica, l'alquímia, l'astronomia i l'astrologia, la música, la poesia i la narració (la màxima expressió de l'època és, sens dubte, *Les mil i una nits*).

A pesar de ser d'un període posterior (segle XIV), no podem deixar tampoc de referir-nos a l'obra precursora de la sociologia i la història modernes, *l'Al-Muqaddima* (Els Prolegòmens), de l'andalusí Ibn Khaldûn. Els llibres de viatges i la confecció de mapes i atles contribuïren al desenvolupament de la geografia i al coneixement del món: Al-Idrisi, per encàrrec del rei normand de Sicília, Roger II, realitzà un mapa del món on fixà amb tota exactitud les fonts del Nil i establí el caràcter esfèric de la terra.

L'arquitectura de caràcter religiós (com les mesquites més antigues de Medina, Damasc i Jerusalem) i militar (com el ribat de Susa a Tunis del segle IX o les ràpites de casa nostra) va donar pas a la construcció de palaus engalanats amb jardins on l'aigua i les fonts hi tenien un paper indispensable. L'aigua s'integrava en el conjunt arquitectònic (l'Alhambra), i proliferaren els banys, herència de la tradició grecollatina. La decoració cúfica i l'ornamentació floral constituïen els complements artístics idonis de l'arquitectura musulmana.

També el paisatge mediterrani, bàsicament l'occidental i meridional, fou profundament transformat durant aquest període, ja que els àrabs introduïren nous cultius com el meló, la síndria, diferents cucurbitàcies, l'albercoc, el préssec, la carxofa i la taronja, originaris del Pròxim i Mitjà Orient.

La mort d'Harun ar-Raixid marcà un precedent en l'evolució política posterior del Califat abbàssida, car decretà la divisió de l'Imperi entre dos dels seus fills, i Abd Allah al-Mamun només aconseguí imposar-se després d'una guerra civil cruenta. Fou un precedent que caracteritzaria la lluita pel poder al segle X, quan els abbàssides quedaren relegats a la representació simbòlica del Califat, mentre el poder real era ostentat per successives dinasties no àrabs que controlaven l'exèrcit i l'aparell de l'Estat: els **buwàyhides**, originaris de la regió de la mar Càspia, al segle X; els **seljúcides**, que procedien de les estepes de l'Àsia Menor, als segles XI i XII; i els **mamelucs**, provinents d'el Caire, des de la destrucció de Bagdad pels mongols l'any 1254 fins al 1517.

Lectura recomanada

Gràcies a l'excel·lent treball de Margarida Castells i Dolors Cinca disposem d'una molt bona traducció al català de l'obra literària que, sens dubte, millor representa l'esplendor cultural de l'edat d'or de l'islam.

Les mil i una nits (1996).
Barcelona: Proa.

Lectura recomanada

La millor traducció disponible de l'obra d'Ibn Khaldûn és encara la del francès Vincent Monteil:

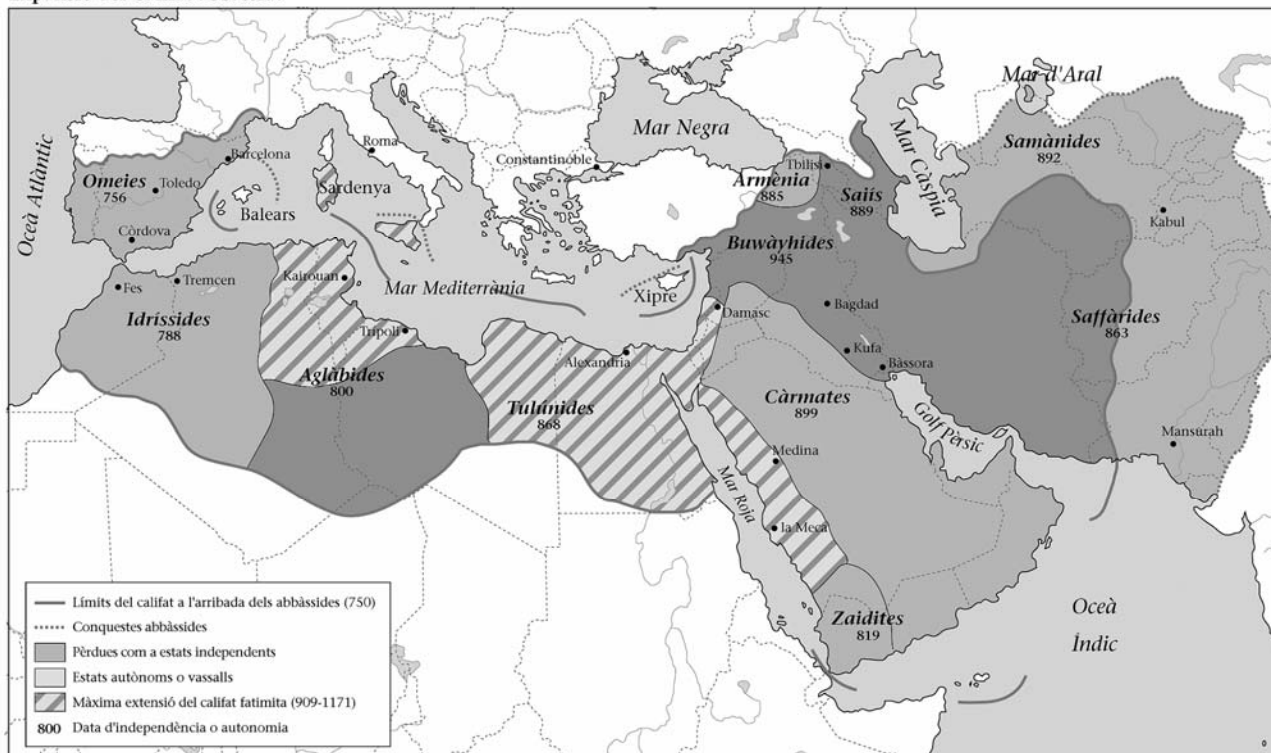
Ibn Khaldûn. (1978).
Discours sur l'Histoire universelle (3 vol.).
París: Sindbad.

Lectura complementària

Sobre la història de les fortificacions militars musulmanes a Catalunya, hom disposa d'una notable aportació:

Diversos autors. (1993).
La Ràpita Islàmica: Història Institucional i altres Estudis Regionals. Sant Carles de la Ràpita: Institut d'Estudis Rapitencs/Patronat Municipal d'Acció Cultural/Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita.

Expansió del Califat abbàssida

Font: *Gran Enciclopèdia Catalana* (1986, vol. I, pàg. 56).

La lluita pel poder i les revoltes internes provocaren la fragmentació progressiva de l'Imperi en territoris independents. A l'oest, una dinastia xiïta s'imposava a l'Ifriqiya (l'antiga Àfrica romana, Tripolitània i Tunísia), amb el suport de les tribus berbers de la regió. Es tracta de la dinastia fatimita, que el 908 proclamà un Califat xiïta en oposició al Califat sunnita de Bagdad. Poc després, conquerien Egipte i el 949 s'establien a el Caire, que es convertí en la capital fatimita i en la rival de Bagdad. El 972, construïren la mesquita d'al-Azhar, que es convertiria en la primera universitat de l'edat mitjana. Més a l'oest, 'Abd-ar-Rahmàn III an-Nàssir (919-961) "restaurava" el Califat omeia d'al-Andalus, no pas amb la pretensió de reclamar una autoritat universal sobre la comunitat musulmana o de competir amb el Califat abbàssida de Bagdad, sinó de preservar la independència del seu regne i protegir-lo de l'expansió fatimita. D'altra banda, els turcs s'organitzaven en emirats i sultans, que també contribuïren a minar el poder central.

Al segle XI, els seljúcides (1055-1258) substituïen els buwayhides a Bagdad, mentre la dinastia sunnita dels aiúbides (1171-1250), fundada per Saladí (originari de Takrit a l'actual Iraq), desplaçava els fatimites del poder. Des de les profunditats del Sàhara maurità, els **almoràvits** (1056-1147) progressaven cap al nord, fundaven Marràqueix i es feien amb el control del Magrib i d'al-Andalus. Per primera vegada, la regió més occidental de l'Islam, el Magrib, atenyia una unitat política continuada pels **almohades** (1147-1269), els quals, però, no van poder evitar la fragmentació del Magrib en diferents dinasties i territoris: els Hàfides (1229-1569) a l'Ifriqiya; els Marínides o Benimerins (1269-1245) al Marroc; i els Abdalwadites (1235-1554) a l'Algèria occidental.

Lectures complementàries

L'Islam a la península Ibèrica no forma part dels continguts d'aquesta assignatura. Tanmateix, per a una primera aproximació poden consultar-se algunes síntesis recents:

Chalmeta, P. (1994). *Invasión e islamización: la sumisión de Hispania y la formación de al-Andalus*. Madrid: Mapfre.

Cruz Hernández, M. (1992). *El Islam de al-Andalus. Historia y estructura de su realidad social*. Madrid: Instituto de Cooperación con el Mundo Àrabe.

Viguera Molins, M.J. (1992). *Los Reinos de Taifas y las invasiones magrebies: al-Andalus del s. XI al s. XIII*. Madrid: Mapfre.

Yves Lacoste ens recorda que molts magribins identifiquen l'Imperi almohade amb l'edat d'or del Magrib, perquè fou:

“en aquesta època quan van aparèixer les grans ciutats i es van construir les mesquites més grans i més belles... i quan, sobretot, les poblacions de les diferents regions del Magrib... van assolir una veritable cultura comuna, a la vegada berber i àrab, [que] combinava les tradicions ancestrals i els valors guerrers de la tribu amb els refinaments i els progressos de les grans ciutats arabitzades”.

Y. Lacoste (1991). “De l'Antiquité à la colonisation, une histoire mouvementée”. A: Lacoste, C. i Y. (dir.). *L'État du Maghreb* (pàg. 70). París: La Découverte. [traducció no literal].

La fortalesa del Krak dels Cavallers (construïda per l'Orde dels Hospitalers l'any 1150, a l'actual Síria) serví de model a la futura evolució del castell en l'Europa medieval.

Les Croades

Després d'assentar-se a Bagdad, els seljúcides iniciaren una expansió cap a l'oest i conqueriren gran part dels territoris de l'Imperi Bizantí, la qual cosa provocà una viva preocupació entre els regnes cristians europeus i un temor creixent per la sort de Constantinoble —paradoxalment saquejada pels propis croats el 1204—. Poc després d'aquest avenç (1095), el papa Urbà II feia una crida a reconquerir els Llocs Sants. Era tot el que calia per donar sortida a l'expansió senyorívola feudal: la legitimitat religiosa beneïa les ànsies d'aventures, de terres, de glòria i de botí i garantia la remissió dels pecats i l'èpica del misticisme. Entre els anys 1095 i 1270, tingueren lloc vuit croades que aconseguiren ocupar Jerusalem el 1099 i establir un cúmul de petits regnes cristians a Palestina, que perduraren fins que els mamelucs van reconquerir Jerusalem (1244) i Acre (1291), que fou la darrera possessió dels croats a Palestina.

Els **mamelucs** eren un cos d'exèrcit format per esclaus (en àrab *mamluk* significa 'esclau') turcomans, mongols i circassians arribats a Egipte des de les estepes en època fatimita i aiúbida i que, a mitjan segle XIII, controlaven l'exèrcit del qual constituïen la principal força de xoc. El 1254 deposaren el darrer aiúbida i prengueren el poder i el títol de soldà. Després de la destrucció de Bagdad (1258) i la conquesta de Damasc pels mongols, el soldà **Bay-bars I** (1223-1277) va fer venir el darrer califa abbàsida a el Caire, la qual cosa li serví per a legitimar el poder del nou Soldanat mameluc, i per a iniciar una campanya per frenar l'avenç dels mongols. Des del 1260, els mamelucs controlaven Síria i Egipte. ⚠

A Anatòlia, feren la seva aparició els **otomans**, un poble d'origen turc que pren el seu nom d'**Osman I** (1281-1326) i que havia estat islamitzat en els segles IX i X en el decurs de la seva itinerància des de les estepes asiàtiques a Anatòlia, a través de Pèrsia, els quals iniciaren una expansió que resultaria decisiva per a l'esdevenidor de l'Islam. Osman regnava sobre un petit principat d'Anatòlia però, aprofitant la descomposició de l'Imperi Bizantí, estengué els seus dominis fins a la mar de Màrmara.

Entre el 1324 i el 1354, bastiren un petit imperi a l'Àsia Menor i iniciaren la primera campanya europea (1345). Entre el 1385 i el 1389, ocuparen gran part dels Balcans (Sèrbia, Bòsnia, Bulgària i Grècia) i el 1453 s'apoderaren de Constantinoble —que passarà a denominar-se Istanbul— i posaren fi a l'Imperi Bizantí. El 1517, el soldà otomà **Selim I** conquerí Egipte i reduí els mamelucs a una important aristocràcia terratinent que conservarà gran in-

fluència política fins el segle XIX. Amb la fi del soldanat mameluc, la conquesta d'Egipte, i molt aviat de la resta del nord d'Àfrica (amb l'excepció del Marroc), la creació d'un Protectorat sobre la Meca i la resta de ciutats santes de l'Àrabia i també la conquesta de Belgrad (1521) i el setge de Viena (1529), Selim I i **Solimà el Magnífic** (1520-1566) consolidaren l'Imperi Otomà, que abastava tota la Mediterrània oriental i meridional.

Tots els representants de les diferents dinasties que van prendre el títol de soldà, van mantenir la institució del Califat, buida de poder i de continguts, en mans d'un abbàsida, per tal de no trencar la tradició sunnita que exigia que el califa fos un descendent de la tribu de la família del Profeta. Caldrà esperar el segle XVI, amb els turcs **otomans**, per trobar una dinastia no àrab ocupant la institució del Califat.

4.3. La segona expansió de l'islam

Paradoxalment, les dificultats polítiques i els embats de potències exteriors a l'islam no van fer recular la nova religió, que prosseguí la seva expansió malgrat la fragmentació política i la rivalitat entre els diferents poders musulmans en consolidació. !

Al cor mateix de l'Islam, les Croades constituïren, des del 1095 fins el 1291, una amenaça i, en certa mesura, un factor d'inestabilitat política. A la península Ibèrica, després de la derrota almohade a la batalla de les Navas de Tolosa (1212) i de l'ocupació de Còrdova (1236) per tropes cristianes, la presència musulmana anà minvant fins a quedar reduïda al regne de Granada, derrotat el 1492.

A l'extrem oriental, els exèrcits **mongols** de Gengis Kan (1167-1227) i dels seus descendents assesten cops importants en els confins de l'Imperi islàmic, el qual, des del segle X, coneixia un procés de decadència i descomposició amb la consolidació del Califat fatimita a l'Ifriqiya i la relegació a paper ornamental dels califes abbàsides, substituïts en l'exercici del poder real per diferents grups i dinasties. Tanmateix, la darrera onada mongola encapçalada per **Tamerlan** (1336-1405) ja era musulmana i el seu cap es proclamà el redemptor del sunnisme. El contacte amb cristians nestorians, amb budistes, amb pagans i, significativament, amb pobles islamitzats, va influenciar la religiositat mongola i va afavorir la conversió a l'islam de les tribus occidentals. L'expansió otomana també constituí una nova presència musulmana que, durant quatre segles, es convertirà en una de les principals potències de la Mediterrània i d'Europa.

Lectures recomanades

Sobre l'islam a Catalunya disposem de les obres, excel·lents i imprescindibles, de Pere Balañà i Abadía i del catàleg editat amb motiu de l'exposició *L'Islam i Catalunya*, que, a més dels textos, conté nombroses il·lustracions que permeten una aproximació gràfica molt interessant:

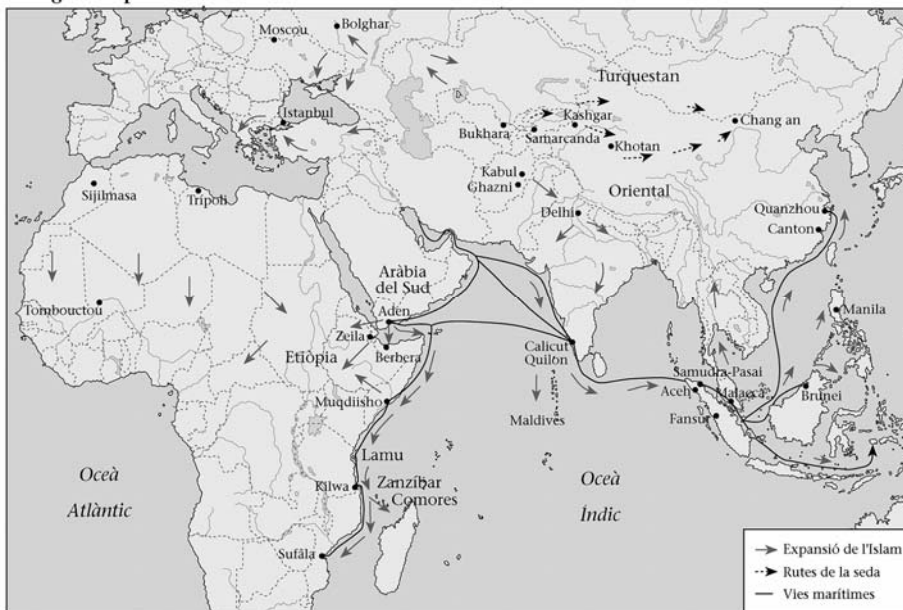
Balañà i Abadía, P. (1993). *Els musulmans a Catalunya (713-1153). Assaig de síntesi*. Sabadell: AUSA.

Balañà i Abadía, P. (1997). *L'Islam a Catalunya (segles VII-XII)*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor (Nissaga, núm. 13).

Diversos autors. (1998). *L'Islam i Catalunya. Catàleg*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya (Generalitat de Catalunya)/Lunwerg.

La segona expansió de l'islam té, doncs, un caràcter eminentment religiós i podem datar els seus inicis entre els segles IX i X, moment en què comença la islamització de les tribus turques provinents de Mongòlia que habitaven les estepes de l'Àsia central. Els primers a convertir-se foren els turcs seljúcides que, el segle XI, dominaren l'Iran, l'Iraq i l'Anatòlia bizantina. Poc després, els turcs otomans també abarcaren l'islam i, com hem vist, consolidaren la seva presència a Anatòlia i els Balcans entre els segles XII i XIV. El segle XIII, els mongols, de la mateixa raça i costums que els turcs, bastiren un vast imperi que s'estenia des de la Xina fins a l'Iraq i Moscou.

La segona expansió de l'Islam

Font: Moller, E. (1991) "La seconde expansion de l'Islam". A: Balta, P. (dir.) *Islam. Civilisation et sociétés* (pàg. 138). París: Rocher.

A partir del segle X, les rutes de la seda obren les portes del Turkestan oriental a l'islam, que ja era present al nord de l'Índia, per arribar al nord de la Xina segles més tard. Paral·lelament, el comerç marítim porta el coneixement de l'islam des de les costes de l'Àrabia i del golf Pèrsic a les costes de l'Àsia meridional (sud de l'Índia, illes Maldives, nord de Sumatra, península de Malàisia, el sud de la Xina i arxipèlag Indonesi) i de l'Àfrica oriental (Muqdiisho, Lamu, Kilwa i Zanzibar i, cap a l'oest, la Núbia cristiana, que serà totalment islamitzada).

Per acabar, a l'Àfrica occidental, la penetració de l'islam és molt primerenca. Després de la conquesta i la conversió del Magrib septentrional (segona meitat del segle VII), les caravanes, que travessaven el Sàhara des de Trípoli (Líbia) o Sijilmasa (Marroc) per anar a cercar or i esclaus al Sahel, van fer arribar l'islam als confins dels rius Senegal i Níger. El sud del Sàhara i el nord del Sahel s'islamitzaren ràpidament i es convertiren en bressol d'importants moviments reformistes (els almoràvits en els segles XI i XII) o en nuclis d'importants imperis musulmans (l'Imperi de Mali als segles XIII i XIV i l'Imperi Songai als segles XV i XVI). 🗣️

Resum

L'islam va aparèixer a la península Aràbiga al segle VII quan les condicions polítiques (la rivalitat entre Pèrsia i Bizanci), econòmiques (la ruta comercial de la Meca entre l'Índia i la regió del Golf) i religioses eren propícies a la predicació d'un nou missatge monoteista a les tribus àrabs. Cap el 613, Mahoma començà una prèdica popular a la Meca, la qual cosa li reportà problemes amb l'aristocràcia local. El 622 hagué de fugir (l'Hègira) amb els seus primers deixebles a Medina —on fundà el primer Estat musulmà el 630— per conquerir després la Meca, on tornà poc abans de la seva mort (632) i establí el ritual de la peregrinació.

L'islam es fonamenta en el Llibre sagrat (l'Alcorà) i en els hadits (relats sobre la vida del Profeta) i la Sunna (recopilacions dels hadits vers), que són la base de la Xara o llei islàmica. L'islam és, doncs, una llei, una regla de vida que compromet tots i cadascun dels membres de la comunitat dels creients (Umma), que basen la seva creença en la unicitat de Déu i en el compliment dels cinc pilars de l'islam (la professió de fe, la pregària, el dejuni del Ramadà, la peregrinació a la Meca i l'almoïna).

A la mort del Profeta s'esdevingueren els califes. En primer lloc els denominats Califes Ortodoxos o Ben Guiats, que varen estendre la nova religió per tota la península Aràbiga, el Pròxim Orient i Orient Mitjà i el nord d'Àfrica fins a Trípoli. En el 661, però, el governador de Damasc Muàwiya ibn Abi-Sufyan derrotà el darrer d'aquests califes —Alí ibn Abi-Tàlib— i instaurà la dinastia omeia.

A causa d'aquesta disputa pel poder, l'islam s'escindirà en tres doctrines diferents: els sunnites, que creien que el califa havia de pertànyer de la tribu dels quraixites; els xiïtes, que exigien que fos descendent o familiar del Profeta; i els kharigites, que consideraven que qualsevol bon musulmà ho podia ser. Els xiïtes creuen en un "sentit ocult" de l'Alcorà que Mahoma va transmetre a Alí, d'ací la importància de la jerarquia religiosa en el xiïsme. En canvi, la rellevància donada pel sunnisme al dret islàmic va afavorir, entre els segles VII i IX, l'aparició de les quatre escoles jurídiques clàssiques de l'ortodòxia musulmana (malikita, safita, hanafita i hanbalita). Al mateix temps, hom denunciava la vida fàcil que proporcionaven les conquestes i proposava la superació mística (sufisme) per assolir la salvació. En l'àmbit popular, les pràctiques místiques eren vehiculades per les confraries.

Consumada l'escissió xiïta i kharigita, Abi-Sufyan fundà el Califat omeia bastint el primer imperi araboislàmic basat en els principis de successió dinàstica i de centralització de l'Estat. Amb els omeies la primera expansió de l'islam

assoleix la seva màxima extensió: el 711, els exèrcits àrabs arriben a la península Ibèrica i al riu Indus. Tanmateix, el malestar social i religiós es va concretar en diferents revoltes que acabaren minant el poder imperial. L'any 750, un descendent del Profeta, Abu-l-Abbàs as-Saffah, posava fi al poder omeia a la batalla de Zab. Escapà, però, el príncep Abd-ar-Rahman, que anys després arribava a al-Andalus i instaurava una nova dinastia omeia que perduraria fins el 1031.

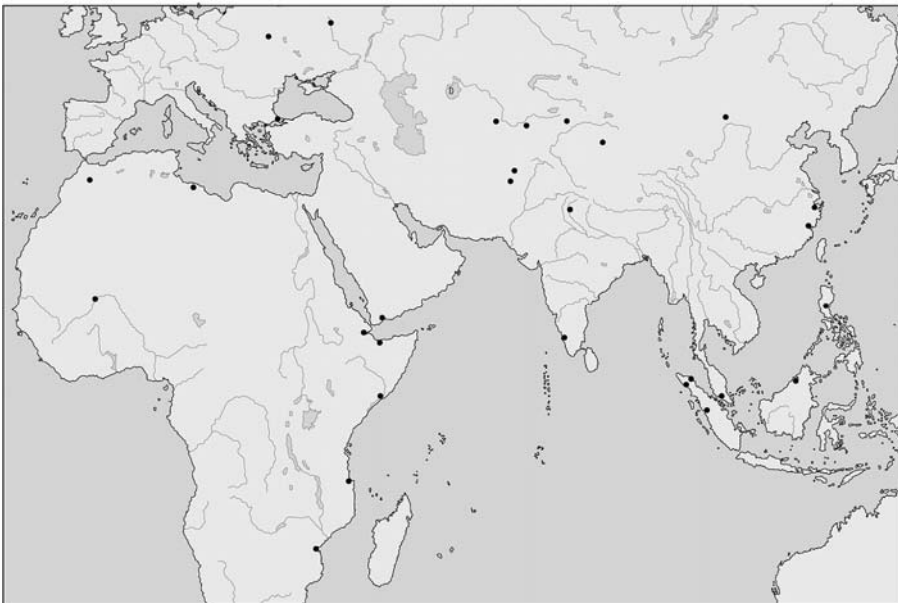
El Califat abbàssida establert per Abu-l-Abbàs reposava sobre el principi que tots els musulmans són iguals davant la llei, fet que va obrir l'Imperi islàmic a la influència d'elits musulmanes no àrabs. Els abbàssides traslladaren la capital a Bagdad i governaren segons els principis de la Xara, fent servir l'Imperi d'una estructura administrativa (visirs, jutges, governadors, prefectes) que fou el model de tots els imperis musulmans posteriors. La primera època del Califat abbàssida es correspon amb la denominada edat d'or cultural, artística i científica de l'islam.

En aquesta època, les necessitats imperials van obligar a professionalitzar l'exèrcit i a incorporar-hi mercenaris de diverses procedències. El control de l'exèrcit i l'aparell de l'Estat donaven la clau del poder i així succeí que, a partir del segle X, els buwàyhides, els seljúcides i els mamelucs prengueren el títol de soldà i relegaren el califa abbàssida a un paper simbòlic. Paral·lelament, els fatimites establien un Califat xiïta a l'Ifriqiya, i a l'al-Andalus Abd-ar-Rahmàn III an-Nàssir "restaurava" el Califat omeia per protegir-se de l'expansió fatimita. La unitat imperial s'havia trencat i ja no es tornaria a restablir mai més. Entre els segles XI i XII, almoràvits i almohades imposen la seva autoritat al Magrib i les Croades i els mongols —que destrueixen Bagdad el 1258— colpegen el cor mateix del califat. Finalment, entre els segles XIV i XVI els otomans bastiran un nou imperi musulmà no àrab.

Malgrat les creixents dificultats polítiques del Califat abbàssida, la segona expansió religiosa de l'islam va atenyir l'Àsia oriental i l'Àfrica oriental i occidental durant aquest període.

Activitats

1. Què s'entén per islam? Creieu que l'islam pretén tan sols regular les pràctiques religioses i aconseguir la salvació espiritual dels creients o abasta altres aspectes de la vida dels musulmans?
2. Expliqueu quines són les fonts teològiques de l'islam, què estableix el dogma musulmà i quines són les obligacions dels creients.
3. Quines són les causes de l'aparició de les doctrines sunnita, xiïta i kharigita? Tingueu en compte la fusió entre política i religió que fa l'islam a l'hora d'argumentar-ne les raons.
4. Quins són els fonaments del sufisme? Quina relació té amb les confraries i quin paper compleixen aquestes actualment?
5. Com explicàrieu la rapidesa de la primera expansió islàmica, que en un segle s'estenia des dels Pirineus fins al riu Indus? Argumenteu-ho.
6. El Califat omeia (661-750) bastí un veritable imperi araboislàmic. Podríeu explicar els principis en què es basava aquest imperi i què en causà la caiguda?
7. L'organització del Califat abbàssida fou el model que seguiren tots els imperis musulmans posteriors. Intenteu recordar-ne els trets més característics i observeu les diferències respecte al Califat omeia.
8. Expliqueu les principals aportacions culturals, artístiques i científiques de l'edat d'or de l'islam utilitzant dades de les lectures complementàries.
9. Resseguiu sobre el mapa la segona expansió de l'islam tot considerant les diferències amb la primera.

Exercicis d'autoavaluació

1. A quin segle va nèixer Mahoma? A quin segle va començar a predicar?
2. Quins dos imperis es disputaven l'hegemonia a la Mediterrània oriental a l'època de Mahoma?
3. Què és l'Hègira i a què dona lloc?
4. Tots els dogmes de l'Islam es fonamenten en un d'essencial. Quin?
5. Qui està autoritzat a fer de mufti, ulema, imam o alfaquí?
6. A què fan referència els noms de malikita, safita, hanafita i hanbalita?

7. Quina fou la primera capital àrab del Magrib i quan es va fundar?
8. Qui fou el príncep Abd-ar-Rahman?
9. Per què els buwàyhides, els seljúcides i els mamelucs prengueren el títol de soldà i deixaren un membre de la dinastia abbàsida el títol de califa, que tanmateix només tenia un poder simbòlic?
10. Qui eren els fatimites?
11. Entre els segles XI i XIII, quines dues dinasties aconseguiren mantenir la unitat política del Magrib?
12. Quina ciutat va rebre el nom d'Istanbul després de la conquesta otomana el 1453? De quin imperi era la capital?

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. Va nèixer al segle VI i va començar a predicar al segle VII.
2. Els imperis de Pèrsia i Bizanci.
3. És l'any de l'emigració i l'establiment de Mahoma a Medina (16 de juliol del 622) i dona lloc al calendari musulmà.
4. El principi de la unitat de Déu, és a dir, creure en un sol i únic Déu, Al·là.
5. Qualsevol musulmà que tingui prou coneixements corànics pot ser mufti, ulema o iman.
6. Són les quatre escoles jurídiques clàssiques de l'ortodòxia musulmana aparegudes entre els segles VII i IX.
7. El nom de la capital és Kairouan i fou fundada l'any 670.
8. Fou l'únic membre de la dinastia omeia que va sobreviure a la batalla de Zab (750). Es traslladà a al-Andalus on fundà una nova dinastia omeia que regnà fins el 1031.
9. Per a no trencar la tradició sunnita, que exigia que el Califa fos un descendent de la tribu de la família del Profeta.
10. Una dinastia xiïta que, amb el suport de les tribus berbers de la regió, s'imposà a l'Ifriqiya el 908 i proclamà un Califat xiïta en oposició al Califat sunnita de Bagdad.
11. Els almoràvits i els almohades.
12. El nom anterior a la conquesta otomana és Constantinoble, ciutat que era la capital de l'Imperi Bizantí.

Glossari

Alfaquí: intèrpret i definidor del Fiqh o dret canònic musulmà. Vegeu també ulema, mufti i iman.

Confraria: agrupació pietista popular que venera un fundador i obeeix un guia —vinculat espiritualment amb el fundador— que mostra el camí per arribar a la unió amb Déu. A pesar de llur expansió i gran implantació actuals, les confraries mai no han estat ben vistes per l'ortodòxia musulmana.

Dhimní: pacte que emparava cristians, jueus i zoroastristes, minories tolerades en terres musulmanes. En virtut d'aquest pacte, podien conservar i practicar la seva religió en canvi del pagament d'un impost.

Fiqh: dret canònic musulmà interpretat i definit pels alfaquins. El desenvolupament del Fiqh ha estat dut a terme de manera que no permet una codificació en el sentit modern del terme.

Hadits: relats curts que tracten de les paraules, els fets, els consells i les relacions del Profeta amb els seus companys, segons testimonis directes dels esdeveniments.

Hanif: àrab que, sense ser ni jueu ni cristià, ja era predisposat al monoteisme abans de la predicació del Profeta.

Hègira: any de l'emigració i l'establiment de Mahoma a Medina (16 de juliol del 622) i data d'inici del calendari musulmà.

Hurí: dona bellíssima i sempre verge que, segons la creença musulmana, viu al paradís de Mahoma i ofereix companyia agradable als benaurats.

Jihad: esforç que li cal fer a tot bon musulmà per vèncer les passions interiors i les temptacions del món i obtenir la salvació (gran jihad). Aquest terme és sovint aplicat a Occident en la seva acepció bèl·lica, com a sinònim de la guerra santa (petita jihad), fenomen lligat a l'expansió de l'islam i a l'època de les Croades.

Kharigisme: branca molt minoritària de l'islam que actualment representa un percentatge ínfim en el total de musulmans. Es caracteritza pel rigorisme i igualitarisme de les seves pràctiques religioses.

Imam (amb majúscula): segons la doctrina xiïta, successor de Mahoma, el qual el féu transmissor del "sentit ocult" de l'Alcorà. Hom atorga aquesta dignitat només als descendents de Fàtima, la filla del Profeta.

Imam (amb minúscula): encarregat de dirigir la pregària comunitària dels fidels.

Mufti: intèrpret i definidor del Fiqh o dret canònic musulmà.

Ràtzia: incursió armada en territori enemic per a robar o destruir.

Ribat: terme que designa les fortaleses construïdes pels almoràvits en zones de frontera amb els regnes cristians, on vivien una mena de monjos-guerrers que efectuaven ràtzies contra els infidels. El plural de ribat és rabita, que en català fa ràpita.

Sufisme: moviment místic musulmà sovint considerat heterodox per les seves influències cristianes, perses, gregues i hindús. Sorgeix com un moviment ascètic que rebutja i denuncia l'enriquiment que proporciona l'expansió de l'islam. Els sufis insisteixen en la unitat de Déu i practiquen el recolliment espiritual, forma de submissió a Déu i camí de fusió amb ell.

Sunna: conjunt d'hadits considerats autèntics pels juristes. Té caràcter normatiu i complementa l'Alcorà en afers jurídics.

Sunnisme: branca majoritària de l'islam (prop del 90% dels musulmans). El sunnisme observa escrupolosament la Sunna i ha desenvolupat quatre escoles jurídiques (malikita, safita, hanafita i hanbalita). No reconeix com a successors del Profeta més que els quatre primers califes, els omeies i els abbàssides.

Ulema: doctor de la llei islàmica i expert també en qüestions jurídiques i teològiques.

Umma: comunitat dels creients en l'islam.

Visir: càrrec politicoadministratiu d'origen persa que fou adoptat a l'època del Califat abbàssida, moment en què prengué un caràcter hereditari. La seva tasca consistia a ocupar-se de les qüestions civils, però acabà convertint-se en la mà dreta del califa, responsable de l'aparell de l'Estat i, freqüentment, de la direcció política i militar de l'imperi.

Xara: llei canònica de l'islam. Es fonamenta en la revelació continguda en l'Alcorà i la Sunna i és complementada per altres normes jurídiques establertes per analogia. La Xara regula el conjunt d'activitats públiques i privades de tot fidel musulmà.

Xiisme: branca minoritària de l'islam (prop del 10% dels musulmans). El xiisme dóna rellevància a una mena de jerarquia religiosa originada en la creença que Mahoma va fer depositari del "sentit ocult" de l'Alcorà el seu successor (Imam) Alí, sentit que aquest darrer hauria transmès als Imans posteriors. La fe xiïta també creu en l'Iman ocult, que retornarà a la fi dels temps per salvar els fidels el dia del Judici Final. Per tot això, hom atorga un caràcter redemptor al patiment i al martiri.

Bibliografia

Bibliografia bàsica

Andrae, T. (1994). *Mahoma*. Madrid: Alianza.

Balta, P. (dir) (1991). *Islam. Civilización y sociedades*. Madrid: Siglo XXI, 1994.

Balta, P. (1993). *El Islam*. Barcelona: Salvat, 1996.

Bausani, A. (1988). *El Islam en su cultura*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.

Cahen, C. (1989). *El Islam: desde los orígenes hasta el comienzo del imperio otomano*. Madrid: Siglo XXI.

Coulson, N.J. (1998). *Historia del derecho islámico*. Barcelona: Bellaterra (Biblioteca del Islam Contemporáneo, núm. 10).

Diversos autors (1994). *L'islam d'avui, de demà i de sempre*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Gaufrey-Demombynes, M. (1957). *Mahoma*. Madrid: Akal, 1990.

Hourani, A. (1992). *Historia de los pueblos árabes*. Barcelona: Ariel.

Ibn Khaldûn (1978). *Discours sur l'Histoire universelle* (3 vol.). París: Sindbad.

Les mil i una nits (1996). Barcelona: Proa.

Martín Muñoz, G.; Valle Simón, B.; López Plaza, M.Á. (1996). *El Islam y el Mundo Árabe. Guía didáctica para profesores y formadores*. Madrid: Agencia Española de Cooperación Internacional.

Bibliografia complementària

Balañà i Abadia, P. (1993). *Els musulmans a Catalunya (713-1153). Assaig de síntesi*. Sabadell: AUSA.

Balañà i Abadia, P. (1997). *L'Islam a Catalunya (segles VII-XII)*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor (Nissaga, núm. 13).

Chalmeta, P. (1994). *Invasión e islamización: la sumisión de Hispania y la formación de al-Andalus*. Madrid: Mapfre.

Cruz Hernández, M. (1992). *El Islam de al-Andalus. Historia y estructura de su realidad social*. Madrid: Instituto de Cooperación con el Mundo Árabe.

Delcambre, A.M. (1990a). *Mahoma, la voz de Alá*. Madrid: Aguilar.

Delcambre, A.M. (1990b). *L'Islam*. París: La Découverte.

Diversos autors. (1993). *La Ràpita Islàmica: Història Institucional i altres Estudis Regionals*. Sant Carles de la Ràpita: Institut d'Estudis Ràpitencs/Patronat Municipal d'Acció Cultural/Ajuntament de Sant Carles de la Ràpita.

Diversos autors (1998). *L'Islam i Catalunya. Catàleg*. Barcelona: Museu d'Història de Catalunya (Generalitat de Catalunya)/Lunwerg.

Gran Enciclopèdia Catalana. (1986, vol. I). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. La formació de la Societat feudal. Segles VI-XII. (1998). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Horrie, Ch.; Chippindale, P. (1990). *¿Qué es el Islam?*. Madrid: Alianza.

Mantran, R. (1982). *La expansión musulmana (s. VII-XI)*. Barcelona: Labor.

Manzano Moreno, E. (1992). *Historia de las sociedades musulmanas*. Madrid: Síntesis.

Popovic, A.; Veinstein, G. (1997). *Las sendas de Allah. Las cofradías musulmanas desde sus orígenes hasta la actualidad*. Barcelona: Bellaterra (Biblioteca del Islam Contemporáneo, Sèrie Ibn Jaldun, núm. 10).

Richard, Y. (1991). *El islam shíí*. Barcelona: Bellaterra (Biblioteca del Islam Contemporáneo, núm. 2), 1996.

Viguera Molins, M.J. (1992). *Los Reinos de Taifas y las invasiones magrebíes: al-Andalus del s. XI al s. XII*. Madrid: Mapfre.

Weber, E. (1993). *L'Islam sunnite traditionnel*. Turnhout: Brepols.

